

Rebekka Sofie Sætre Aarskog

Sosiologiens kjønnsmønstre

Om kvalitet, perspektiv og tradisjon

Masteroppgave i sosiologi

Veileder: Johan Fredrik Rye

Juni 2020

Rebekka Sofie Sætre Aarskog

Sosiologiens kjønnsmønstre

Om kvalitet, perspektiv og tradisjon

Masteroppgave i sosiologi
Veileder: Johan Fredrik Rye
Juni 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne studiens formål er å få innsikt i kjønnsmønstre i pensumlitteraturen på sosiologistudier ved de fire «gamle» norske universitetene. Studien tar for seg rammene for emneansvarliges arbeidsprosesser, og hvordan valg av pensum påvirkes av strukturer ved instituttene og i sosiologidisiplinen, i lys av feministiske perspektiver og begreper for diskriminering i arbeidslivet. Studien er en «mixed methods»-studie hvor kvantitative data av pensumlister ved fire norske universiteter kombineres med kvalitativt materiale fra dybdeintervju med ni sosiologiprofessorer fra de samme universitetene. Gjennom analyse av empirien viser studien store variasjoner i kjønnsbalanse mellom de ulike emnene, og mellom mannlige og kvinnelige emneansvarliges pensumlister. Basert på min analyse kan dette komme av emneansvarliges store faglige autonomi, ulike forskningsinteresser og forhold til den sosiologiske «kanon», og som et resultat av homososial reproduksjon og avansert diskriminering. Jeg finner ingen intendert kjønnsdiskriminering, men konkluderer med at kjønnsmønstrene i pensum er et resultat av sterke tradisjoner, et teoretisk makt hierarki og stivhengighet som fører til en treghet i disiplinens utvikling. Studien er et bidrag til utvikling av sosiologi som universitetsdisiplin, og tilbyr økt kunnskap om noen av disiplinens pedagogiske utfordringer og økt forståelse for kunnskapsformidlingens rammer. Studien bidrar til å forstå ulike pedagogiske tilnærminger til den sosiologiske «kanon».

Abstract

The aim of this study is to gain insight in gendered patterns in the curriculum in studies of sociology in the four “old” Norwegian universities. The study addresses the frameworks within which the professors work, and how the curriculum is affected by the institutional structures and the sociological discipline by drawing on feminist perspectives and workplace discrimination terminology. This is achieved by using “mixed methods” to combine quantitative data from curriculums in four Norwegian universities, and qualitative data from in-depth interviews with nine professors of sociology. Through analysis of the empirical findings, the study shows great variations in gender balance between the different courses and between male and female professors. Based on my analysis, this may be a result of the professors’ autonomy, varied research interests and views on the sociological “canon”, and a combination of homosocial reproduction and advanced discrimination. The study does not show any intended gender discrimination; the gender patterns in the curriculum is a result of strong traditions, a theoretical hierarchy and path dependency, which leads to inertia in the disciplines development. The study is contributing to the development of sociology as a university discipline and offers knowledge on some of the disciplines’ pedagogical challenges, and increased understanding of the framework of the dissemination of knowledge. The study offers a better understanding of different pedagogical approaches to the sociological “canon”.

Forord

Å skrive denne masteroppgaven har vært en spennende og lærerik prosess. Jeg vil takke informantene mine, som slapp meg inn i deres arbeidshverdag og delte sine erfaringer og tanker med meg. Deres faglige engasjement har gitt meg inspirasjon. Jeg vil også takke min dyktige veileder, Johan Fredrik Rye, for gode råd og stort engasjement for oppgaven min. Det har gitt meg mye motivasjon og tro på prosjektet. Jeg vil også gi en helt spesiell takk til Marte, for godt samarbeid, gjennomlesing og gode råd underveis. Din støtte og dine innspill har vært uvurderlige.

Takk til mamma, pappa, Natasha og Teresia for all form for oppmuntring, og for at dere alltid har større tro på meg enn jeg har selv. Spesielt takk til Teresia for god hjelp, og for at du alltid stiller de vanskelige spørsmålene og ser de store sammenhengene. Takk til Eva for korrekturlesing.

Jeg vil også takke hele lektor i samfunnsfag kull-15 for fem fantastiske år, både på og utenfor campus, og Studentersamfundets Interne Teater, for et helt spesielt samhold, for alt jeg har lært, og for en enorm kjærlighet for det kreative, det rare og det utfordrende.

Til slutt vil jeg takke min forlovede, Brynjar, for all tålmodighet og omsorg, og for god humor og oppmuntring i hverdagen.

Oslo, juni 2020

Rebekka Sofie Sætre Aarskog

Innhold

SAMMENDRAG	III
ABSTRACT	III
FORORD	V
LISTE OVER FIGURER	VIII
INNLEDNING	9
1.1 INSPIRASJON.....	9
1.2 PROBLEMSTILLING	10
1.3 KONTEKSTUALISERING	11
1.4 KVINNER OG AKADEMIA	12
1.5 OPPGAVENS STRUKTUR.....	13
PENSUMDEBATTEN OG DENS KONTEKST	14
2.1 HVA SIER KRITIKKEN?	15
DISIPLINEN, BEGREPSVERKTØY OG TEORETISKE PERSPEKTIVER	17
3.1 DEN SOSIOLOGISKE DISIPLIN OG KLASIKERNES ROLLE.....	18
3.1.1 <i>Hva er den sosiologiske kanon?</i>	18
3.1.2 <i>Sosial konstruksjon av kanon</i>	19
3.2 TEORETISKE VERKTØY OG PERSPEKTIVER	21
3.2.1 <i>Teorier om diskriminering</i>	22
3.2.2 <i>Feministiske perspektiv</i>	24
METODOLOGI OG METODE	28
4.1 «MIXED METHODS» SOM METODEVALG	28
4.2 FORSKNINGSPROSESSEN.....	30
4.2.1 <i>Datagenerering</i>	30
4.2.3 <i>Analyse og tolkning av data</i>	34
4.3 ETISKE BETRAKTNINGER	35
4.4 VURDERING AV STUDIENS KVALITET	36
ANALYSE	39
5.1 KVANTITATIV ANALYSE.....	39
5.1.1 <i>Hvilke kjønns mønstre finnes i pensum?</i>	39
5.2 KVALITATIV ANALYSE OG DISKUSJON	44
5.2.1 <i>Institusjonelle rammer</i>	45
5.2.2 <i>Faglige hensyn</i>	48

5.2.3 Den sosiologiske kanon.....	55
AVSLUTNING	63
6.1 VIDERE FORSKNING	65
REFERANSER	66
VEDLEGG	69
VEDLEGG 1: NSDs VURDERING.....	69
VEDLEGG 2: INFORMASJONSSKRIV OG SAMTYKKESKJEMA TIL INFORMANTENE	72
VEDLEGG 3: INTERVJUGUIDE	75
VEDLEGG 4: TABELLER OVER KVANTITATIVT DATAMATERIALE	77

Liste over figurer

FIGUR 1: ILLUSTRASJON AV FORSKNINGSDSIGN	30
FIGUR 2: KJØNNFORDELING AV SIDER PÅ PENSUM	40
FIGUR 3: KJØNNFORDELING AV SIDER I ULIKE TEKSTFORMAT	40
FIGUR 4: KJØNNFORDELING ETTER EMNEANSVARLIG	41
FIGUR 5: KJØNNFORDELING ETTER EMNETYPE	42
FIGUR 6: ANALYSENS STRUKTUR	44
FIGUR 7: OVERSIKT OVER INFORMANTENES KVALITETSKRITERIER	49
FIGUR 8: MODELL AV PEDAGOGISKE TILNÆRMINGER TIL KANON	60

Kapittel 1

Innledning

1.1 Inspirasjon

Bortsett fra en eneste forelesning ble ikke kjønn tatt opp i løpet av de tre årene jeg studerte sosiologi. Forelesningen det er snakk om, handlet om kjønnsroller, og jeg syntes det var den morsomste og mest spennende forelesningen jeg hadde vært på [...] Kjønn, kvinnefrigjøring og likestilling hadde ennå ikke kommet til instituttet. Derfor leste jeg om «alt annet» enn det [...] At det bare handlet om menn, reflekterte jeg ikke over. Stoffet var formulert i abstrakte og generelle termer, handlet om «individet» og mennesket [...] Som ferdig sosiolog visste jeg en masse om «avvikende atferd», men absolutt ingenting om det å være mor eller om «mødring». Kunnskap for livet? Hva slags liv? (Widerberg, 1995, s. 75-76)

Sitatet er Karin Widerbergs skildring av sin opplevelse av å være sosiologistudent i overgangen mellom 1960- og 1970-tallet. Til tross for at universitetet som institusjon har gjort flere tiltak for likestilling, og sosiologien nå er et fagfelt med langt flere kvinnelige forskere enn tidligere, sitter jeg selv med mange av de samme opplevelsene etter mine år som sosiologistudent, omtrent 50 år senere. Etter fem år på sosiologi ved NTNU sitter jeg igjen med en bokhylle fylt av menn som Ritzer og Stepnisky, Aksel Tjora, Kristen Ringdal, Emile Durkheim, Denis McQuail, Karl Marx, Ole Jørgen Skog, Pierre Bourdieu og Paul Atkinson. Mellom disse finner jeg en og annen kvinne – de fleste av mitt eget initiativ, og ikke fordi foreleserne mine har bedt meg lese dem.

Interessen for kjønn og sosiologi har fulgt meg gjennom alle årene på studiet. Jeg kan fortsatt huske forelesningen vi hadde 8. mars i 2016. Den som handlet om feminisme. Jeg husker foreleseren adresserte ironien i at *den eneste* forelesningen vi hadde om feminisme var på kvinnedagen, og hvordan han forsøkte å vekke følelser i studentene rundt fagets mangel på kvinnelige perspektiver og store respekt for døde, hvite menn. Jeg husker jeg tenkte at han

forsøkte å provosere oss. Og jeg husker at jeg ble provosert. Ikke fordi han fremsto som ignorant eller ikke tok feminismen på alvor, men fordi det hele var så sterkt etablert i fagfeltet at mine medstudenter tok hele problematikken litt for gitt. Fordi *de* ikke lot seg provosere.

Ettersom kjønnsrelaterte temaer har interessert meg gjennom hele studieløpet, både i sosiologi, pedagogikk og historie, har jeg kommet frem til at den beste måten å avslutte mine fem år på institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU, er å ta et oppgjør med det som vekket mitt sosiologiske engasjement – og samtidig kanskje også svekket motet litt – på mitt første studieår; nemlig fraværet av kvinnelig representasjon i sosiologien. Blant spørsmålene jeg har stilt meg er: Hvordan er egentlig kjønnsbalansen i sosiologipensum i Norge? Hvordan velges pensum? Og hva er det som gjør at det ikke er flere kvinner? Derfor søker jeg i min masteroppgave bedre forståelse for disse kjønnsstrukturene i pensum, og i sosiologien.

1.2 Problemstilling

Min interesse for kjønnsstrukturer i sosiologien har inspirert meg til å gjennomføre en «mixed methods»-studie, hvor jeg kombinerer kvalitative intervjuer med emneansvarlige i sosiologi på de fire «gamle» universitetene i Norge, og kvantitativ analyse av pensumlister i sosiologi ved de samme universitetene. I studien studerer jeg informantenes arbeidsprosesser i forbindelse med pensumutvikling, og ser på hva som er deres største utfordringer. Jeg undersøker strukturene og rammene de arbeider innenfor, og deres tanker om kjønnsbalanse på forfatterne på pensum. Oppgavens problemstilling er:

Hvilke kjønnsstrukturer finnes i pensumlitteraturen på sosiologi, og på hvilke måter bidrar institusjonenes strukturelle rammer og emneansvarliges faglige hensyn til reproduksjon av eksisterende kjønnsstrukturer?

Med utgangspunkt i denne problemstillingen argumenterer jeg i denne studien for at hvilke faglige kriterier de emneansvarlige legger til grunn for pensumutvelgelse, har stor betydning for kjønns mønstre i pensum. Studien vektlegger ikke *konsekvensene* av disse kjønns mønstrene, men tar for seg *bakgrunnen* for dem. Jeg argumenterer for at «kanons» rolle i sosiologien har stor betydning for hvordan kjønn diskuteres i pensumsammenheng, og hvilken posisjon emneansvarlig tar til «kanon» påvirker i stor grad hvordan kjønnsbalansen i deres emner er. Jeg argumenterer også for at kvinnelige og mannlige emneansvarlige har ulike tilnærminger til

kjønn og pensum, og at de kvinnelige emneansvarlige jevnt over fremstår mer åpne for, og forpliktet til, å vektlegge inkludering av ulike perspektiv i pensum.

1.3 Kontekstualisering

Judith Stacey og Barrie Thorne (1985) sammenligner den feministiske revolusjonen i sosiologien med fagfelt som historie, litteratur og sosialantropologi. De viser hvordan de andre fagfeltene i større grad har lyktes med å få kvinnelige temaer og perspektiver inn som en naturlig, og sentral del av fagfeltet. De argumenterer for at sosiologi som fagfelt i utgangspunktet er mindre kjønnsdiskriminerende enn historie og litteratur, da fagfeltet *i teorien* søker å forstå institusjoner og erfaringene til medlemmene av institusjonene. I realiteten, derimot, er sosiologi som fagfelt preget av de privilegertes standpunkt, og kvinnelige perspektiver blir plassert i egne felt, som bindestrekssosiologi.

Ifølge Connell (1997) er sosiologien det eneste samfunnsvitenskapelige fagfeltet som har et så sterkt forhold til noen få «founding fathers». Sammenlignet med fagfelt som statsvitenskap, psykologi, utdanning, økonomi og historie har «sosiologiens fedre» en mye sterkere rolle enn tidlige tenkere i de andre fagfeltene. Denne sterke tilknytningen og nærmest ubetingede lojaliteten til klassikerne kan bidra til å hindre kvinners innpass i den tradisjonelle sosiologien.

Elaine Hall (1988) tar for seg kvinnelig representasjon i innføringsbøker i sosiologi på 1980-tallet. Studien viser at kvinner og kjønn er svært dårlig representert. Kvinner og kjønn som tema blir som regel samlet i ett enkelt kapittel (om det i det hele tatt var inkludert), og blir ikke inkludert som et aspekt i andre kapitler eller temaer. På samme måte blir kvinnelige sosiologer ikke sitert utenfor disse «kvinnekapitlene».

Til tross for at de tre artiklene presentert over er publisert for 20-35 år siden er funnene og utfordringene de presenterer likevel ikke så fjerne fra dagens situasjon som mange gjerne tror. Som vi vil se i analysekapittelet får kvinner plass i sosiologistudiet i dag, men hovedsakelig gjennom spesialiseringsemner. Kvinnene er «gettoisert», og den tradisjonelle, teoretiske sosiologien er nærmest forbeholdt menn. Samtidig er det en større bevissthet rundt kvinners rolle i sosiologien, og vi vil se at sosiologiprofessorene som har vært informanter i denne oppgaven problematiserer klassikernes rolle, og hvordan denne rollen kan forklare hvorfor det

ikke er flere kvinnelige sosiologer på pensum i teoriemnene, og hvordan sosiologiens tradisjoner kan brukes til å legitimere fraværet av kvinner på pensum.

I 2015 pågikk en debatt på Sosiologen.no om klassikernes rolle i sosiologien, og hvordan man på best mulig måte skal presentere studentene for de gamle sosiologiske tekstene (Brox, 2015; Furseth, 2015; Rye, 2015; Rygh, 2015). Dette er en debatt som er stadig aktuell og tilbakevendende. I den sosiologiske disiplinen er det en forståelse av at vi har et sett objektivt spesielt viktige tekster som samler og definerer disiplinen – en sosiologisk «kanon». Disse tekstene har fått denne særegne posisjonen i kraft av sine tidløse kvaliteter. I arbeidet med denne studien har det kommet tydelig frem at kanons særegne rolle i den sosiologiske disiplinen har betydning for hvordan emneansvarlige jobber med pensum. Kanons homogene karakter bidrar til å opprettholde en mannsdominans i disiplinenes kjerne. Derfor er den sosiologiske kanon helt sentral i diskusjonen om kjønnsmønstre i sosiologipensum.

1.4 Kvinner og akademia

Mye av debatten rundt kvinner i akademia dreier seg om produktivitet – om hvordan kvinner i mindre grad enn menn produserer tidsskriftsartikler, og om fravær av kvinnelige forskere i anerkjente, internasjonale tidsskrift. I sosiologien (som i de fleste andre akademiske fagfelt) er forskeres meritt vurdert etter antall publikasjoner i anerkjente, internasjonale tidsskrift, antall internasjonale samarbeid og opphold ved internasjonalt anerkjente universiteter. I det strategiske foretaket som universitetene i stor grad nå har blitt er det også meritt som ligger til grunn for ansettelser (Rasmussen, 2019). Mye av debatten om kvinner i akademia har derfor også dreid seg om ansettelsesprosessen, og hvorvidt meritokratiet gir rom for kvinnelige forskere på lik linje med mannlige. Ved de aller fleste universitetene i Norge er kjønnsbalansen blant de ansatte ved sosiologiinstituttene relativt balansert, men vi ser likevel en tendens til at de høyeste stillingene er dominert av menn (DBH, 2019; Furberg, 2019).

Kvinner forsker ofte på temaer som i mindre grad er innenfor «generell sosiologi», noe som kan føre til at det er vanskeligere for kvinner å få forskningsmidler slik universitetene er organisert i dag (Rasmussen, 2019). Temaene som oftere opptar kvinner enn menn får også mindre plass i undervisningen. Effektiviseringen av universitetene, og målet om internasjonal hevdelse har ført til at universitetene må tilby emner som tiltrekker seg mange studenter, og dermed er økonomisk gunstige (Hjelseth, 2019; Persson, 2019; Rasmussen, 2019). Dette fører

til at utvalget av spesialiseringsemner minker, og emnene blir mer generelle og «allmenngyldige». I tillegg fører det til at store deler av forskningsmidlene går til forskningsprosjekt som er av bred allmenn interesse, eller av instituttene egne interesser (Rasmussen, 2019).

1.5 Oppgavens struktur

Kapittel 2 er et bakgrunnskapittel, som tar for seg pensumdebatten og dens kontekst. Kapittel 3 er delt i to, hvor kapittel 3.1 beskriver sosiologidisiplinen og klassikernes rolle i disiplinen. Her er særlig Connells perspektiver benyttet. Mens kapittel 3.2 presenterer relevante begreper og teori. Det vil bli presentert teori om diskriminering i arbeidslivet, og særlig kvinner i academia. Her er sosiologer som Rosabeth Moss Kanter, Dorothy Smith, Karin Widerberg, Elin Kvande og Bente Rasmussen sentrale. Begrepene «homososial reproduksjon», «usynliggjøring», samt «avansert diskriminering» vil være aktuelle, og bidrar med forklaringer på den mannlige dominansen i pensum. Jeg vil studere empirien i lys av feministiske perspektiver, og disse perspektivene presenteres i kapittel 3.2.2. I kapittel 4 vil metoden beskrives, og oppgavens kvalitet diskuteres. Jeg vil argumentere for bruk av «mixed methods», og redegjøre for metodisk fremgangsmåte.

Videre vil kapittel 5 presentere de viktigste funnene, og det kvalitative datamaterialet vil settes opp mot det kvantitative, og diskuteres i lys av teorien. Kapittelet vil ha fire underkapitler, som hvert tar for seg et forskningsspørsmål, som alle fremsto som sentrale i databehandlingen. Jeg vil i kapittel 5.1 ta for meg det kvantitative materialet, og gjøre rede for kjønnsmønstrene i sosiologipensum. I kapittel 5.2.1 vil de institusjonelle strukturene de emneansvarlige arbeiderer innenfor belyses, mens jeg i kapittel 5.2.2 vil ta for meg de emneansvarliges faglige vurderinger. I kapittel 5.2.3 vil pensum ses i lys av sosiologien som fagfelt og tradisjoner i disiplinen. Dette vil settes opp mot informantenes forhold til kanon, og fire idealtyper for pedagogisk tilnærming til kanon vil presenteres. Hele veien vil samtaler med informantene stå sentralt. De kvantitative dataene vil ligge som grunnmur for diskusjonen, samtidig som de vil problematiseres ved hjelp av de kvalitative dataene og teori. I kapittel 6 samles trådene, og forslag til videre forskning vil presenteres.

Kapittel 2

Pensumdebatten og dens kontekst

Det har i lang tid pågått debatter om pensum ved en rekke universitetsdisipliner. Også sosiologien har vært gjenstand for pensumkritikk. Å legge opp pensum er en sentral oppgave i foreleseres arbeid, og pensumet som blir lagt opp er førende for hva studentene lærer, hva de vektlegger i studiene, og hva de anser som viktig litteratur i sitt fagfelt. Den britiske sosiologen David Parker beskriver betydningen av pensum slik:

Constructing a reading list involves one of the few exercises of power and influence left to teachers. Inscribed in it are our own and the discipline's history of judgements about who are the important characters and what are the important themes in the storyline of sociology (Parker, 1997, s. 133).

Pensum er et sentralt rammeverk for disiplinen, og fungerer som et viktig kommunikasjonsmiddel til studentene, og til andre institutter og forskningsinstitusjoner. Det er derfor viktig at pensumlistene representerer god, relevant og interessant sosiologi, og gjør studentene i stand til å finne sosiologisk litteratur og vurdere dens kvalitet. Schneickert, Lenger, Steckermeier og Rieders (2019) studie av tyske studenters forhold til sosiologisk teori og metode viser at det eksisterer en «de facto kanon» i undervisningspraksisen ved sosiologiutdanningen. Til tross for universitetenes autonomi, og variasjon i pensum, er det tydelige tendenser som viser at studentene i stor grad har kjennskap til de samme sosiologene, på tvers av universitetene. Den sosiologiske kanon er sentral i store deler av pensum, også i Norge, og skal i prinsippet representere det beste innen sosiologi. Kanon har vært mye kritisert for sin homogenitet, og er gjenstand for mange debatter i disiplinen. På grunn av sin unike posisjon i fagfeltet vil kanon derfor være sentral i denne oppgaven.

2.1 Hva sier kritikken?

Det er naturlig å ta utgangspunkt i feministisk kritikk og teori som et verktøy for å analysere kjønnsstrukturer i kanon, nettopp fordi feminismen har vært en tydelig stemme i kritikken av kanons posisjon i sosiologiens teorihierarki. I neste kapittel vil jeg gjøre rede for kanons posisjon i sosiologien, samt dens utvikling, og tilby noen feministiske verktøy som kan brukes til å forklare de sosiale prosessene bak pensumproduksjonen. Før det vil jeg presentere noe av kritikken mot sosiologipensum.

I kjernen av kritikken mot pensum står post-koloniale og feministiske tenkere. Grovt oppsummert går mye av kritikken ut på at pensum domineres av hvite menn. I «hvite» ligger det både et rase- og et nasjonalitetsaspekt. Ikke bare er klassikerne utelukkende hvite, de er også europeiske. Denne eurosentrismen står i veien for andre perspektiver, og Alatas og Sinha (2017) argumenterer for at eurosentrismen har et bestemt perspektiv som fører til en rekke problematiske påstander og antakelser. I «menn» ligger enkelt nok det faktum at alle de klassiske, kanoniserte sosiologene er menn. Alatas og Sinha (2017) argumenterer for at en rekke kvinnelige tenkere var aktive i perioden før faget ble kanonisert og etablert, og hadde viktige bidrag i utviklingen av sosial teori. Gjennom å inkludere disse sosiologene i sosiologiundervisningen, ved siden av anerkjente klassiske sosiologiske tenkere kan en demonstrere paralleller, avvik, og den sosiologiske samtalen mellom de respektive teoriene (Alatas & Sinha, 2017). Det er et generelt problem at andre stemmer enn den vestlige mannens blir ekskludert fra sosiologiundervisningen. I denne studien er det kvinners stemme og kritikken mot androsentrismen som vil stå sentralt.

Stacey og Thorne (1985) argumenterer for at flere sosiologiske retninger tradisjonelt har, bevisst eller ubevisst, totalt ignorert kvinner. Uten å ta hensyn til kjønns kategorien har man studert og forsket på menns erfaringer, og presentert dem som allmenne. Som Connell (1997) påpeker, var tidlige sosiologer, som Comte, Mill, Spencer og Letourneau interessert i temaer som tradisjonelt har vært knyttet til kvinners liv. De skrev om familien, kvinners status, ekteskap og seksualitet. Disse temaene var viktige i sosiologien i sin opprinnelige, tidlige form, men fikk ikke plass da sosiologien som undervisningsdisiplin ble formet av Chicagoskolen (Connell, 1997). Det har i ettertid vært en kraftig økning i kvinnelige sosiologer, og temaene som tradisjonelt har vært forbundet med kvinners liv og erfaringsrom har igjen fått større plass i sosiologien. Likevel rår det uenighet om feministiske teoretikers innflytelse på det

«generelle» sosiologiske fagfeltet, og kvinner er i stor grad underrepresentert i sosialteorien (Mouzelis, 1997; Parker, 1997).

Stacey og Thorne (1985) viser til tre aspekter som har hindret at sosiologiens paradigmer har gjennomgått en feministisk transformasjon. Disse er (1) at funksjonalismens kjønnskonsptualisering har ført til begrensende antakelser om kjønn, (2) at kjønn har blitt inkludert som en variabel, heller enn et sentralt teoretisk konsept, og (3) at den feministiske innsikten er «gettoisert», særlig innen marxistisk sosiologi. Med «gettoisering» menes at feministiske bidrag samles i mindre fagområder, heller enn å inkludere det i alle aspekter av fagfeltet. Stacey og Thorne (1985) hevder at disse tre aspektene sammen har bidratt til å holde sosiologien maskulin i bunn, samtidig som man har gitt visse rom for, og roller til, feminismen i den sosiologiske disiplinen.

For å forstå sosiologien som disiplin er det viktig å forstå de historiske rammene for kanonutviklingen. For å forstå et fenomen er det viktig å anerkjenne samfunnet fenomenet har oppstått i, og ikke dømme historien med dagens briller. Sosiologi som universitetsdisiplin, og fagfelt generelt, ble ikke til i et vakuum, men har blitt formet av tiden og samfunnet. De klassiske sosiologene skrev på en tid hvor kvinner var representert i akademia og vitenskapen i langt mindre grad enn menn (Connell, 1997). Kvinnenes rolle var ikke i forskningen, og det var derfor langt færre kvinner som skrev sosiologiske tekster, og som var aktive i sosiologiens opprinnelse. Også da kanon ble utviklet var kvinner i stor grad utestengt fra høyere utdanning. Derfor var det i hovedsak menn som utviklet kanon, og de utviklet, ganske naturlig, en sosiologisk disiplin som stemte overens med deres oppfattelse av verden. De definerte hva som var viktig og hva som var sentrale forskningsspørsmål og forskningsfelt innenfor den sosiologiske disiplin (Connell, 1997).

Det er ikke nødvendigvis slik at mennene *ønsket* å undertrykke kvinner, eller at dagens mannlige sosiologer ønsker det. De mannlige sosiologene er, på lik linje med de kvinnelige sosiologene i dag, sosialisert inn i en disiplin som legger føringer for hva som er interessant å forske på, og hvilke metoder som gir de beste resultatene (Smith, 1988, 1990; Widerberg, 1995). Dette vil jeg se nærmere på i kapittel 3. Samtidig kan systemet rundt den enkelte sosiolog føre til diskriminerende atferd, til tross for at aktøren ønsker å inkludere kvinner, og ser kvinner som likestilte. Jeg ønsker derfor å se nærmere på systemet rundt aktøren, samt aktørens holdninger og erfaringer for å forstå kjønnsstrukturene i sosiologipensum.

Kapittel 3

Disiplinen, begrepsverktøy og teoretiske perspektiver

Sosiologien som disiplin er et viktig utgangspunkt for arbeidet forelesere gjør, og har stor betydning for pensumproduksjonen. Videre er kanon et av de mest gjennomgående, og viktigste kriteriene informantene trekker frem i sin vurdering av hva som burde settes på pensum. Dermed er dette sentralt for den videre analysen. Sosiologien som disiplin og den sosiologiske kanon er ikke teorier i seg selv, men er i aller høyeste grad teoretisk forankret, og kanon kan på mange måter ses som et pedagogisk verktøy. For å kunne diskutere pensum må vi forstå konteksten for disiplinen, og rammene informantene arbeider innenfor.

Kapittel 3 er delt i to deler. Jeg vil først gi en beskrivelse av sosiologidisiplinen og den sosiologiske kanon, og deretter presentere teoretiske perspektiver og verktøy som kan bidra til å forklare de empiriske funnene. I første del av kapittelet vil jeg derfor beskrive den sosiologiske disiplins særegne rolle i samfunnsvitenskapen, og disiplinenes forhold til kanon og klassikerne. Videre vil jeg presentere kanon og tilby en sosialkonstruktivistisk beskrivelse av kanonutviklingen. I andre del av kapittelet vil jeg ta for meg verktøy som kan benyttes til å forklare kjønnsstrukturer i pensum. Disse vil i hovedsak være begreper som forklarer diskriminering i arbeidslivet generelt, og academia spesielt. Til slutt vil jeg presentere feministiske perspektiver. Disse feministiske perspektivene bygger på standpunktteori, og mannens særegne rolle i samfunnet. Perspektivene er relevante nettopp fordi det i stor grad er disse som er benyttet for å kritisere pensum og kanon. Perspektivene kan være interessante i lys av de empiriske observasjonene som presenteres i analysekapittelet.

3.1 Den sosiologiske disiplin og klassikernes rolle

Sosiologi som disiplin skiller seg fra andre samfunnsfaglige disipliner gjennom å bidra med overordnede sosiale teorier. Sosiologien er ikke feltspesifikk, men har ontologi som base. Sosiologien var i lang tid preget av et ønske om å utvikle teorier som kunne forklare «alt». Slike «grand theories» danner i stor grad grunnlaget for den sosiologiske kanon, og er felles for klassikerne. Sosiologiens klassikere har en særegen posisjon i disiplinen, sammenlignet med tidlige tenkere i andre disipliner. Bortsett fra filosofi er det ingen andre faglige disipliner hvor klassiske tenkere har en så sentral rolle som i sosiologien (Connell, 1997, s. 1515; Stacey & Thorne, 1985). Det kan argumenteres for at sosiologiens ellers varierte, fragmenterte og komplekse forskningsområder stiller et særegent krav om en tydelig kjerne, som alle sosiologer kan enes om. Mens sosiologiens bindestreksdisipliner gjør dypdykk i smalere fagfelt handler sosial teori, og kanon, om det ontologiske og om helhetlige samfunnsteorier.

Kanon har en sentral rolle i sosiologien, og utgjør en kjerne i disiplinen. Kanon er derfor også et viktig holdepunkt i sosiologiundervisningen, og er for de fleste sosiologistudentene det første møtet med faget.

3.1.1 Hva er den sosiologiske kanon?

Connell (1997) definerer kanon som et sett med tekster, hvis tolkning og gjenolkning definerer et felt (s. 1512). Parker (1997) understreker at kanon ikke har som hensikt å være mest mulig *representativ* for den sosiologiske disiplin, men skal bestå av de *dyktigste* sosiologene og de *aller beste* sosiologiske tekstene. Klassikerne er ikke bare viktige som symbol for hva som er typisk sosiologi, men de har også stor innflytelse på hvilke spørsmål som blir stilt, og hvilke diskusjoner som preger disiplinen (Connell, 1997). I norsk kontekst ble det i 2011 gjennomført et kanonprosjekt, hvor den norske sosiologen Willy Pedersen, sammen med en komité med norske sosiologer, samlet det de mente var de viktigste og beste norske sosiologiske bidragene. I den forbindelse sa Pedersen dette i Klassekampen: «Vi sitter jo hele tiden og lager kanon indirekte ved å skrive pensumlister til studentene. Der ligger det også implisitt at det er dette som er verdt å lese» (i Lillebø, 2011). Her påpeker Pedersen sammenhengen mellom kanon og pensum. I etterkant av publiseringen oppsto en debatt i det sosiologiske miljøet. En debatt som tilsynelatende var ønsket av kanon-komiteen:

Noen vil nok mene at vi har oversett noen sosiologer, eller at utvalget er for oslobasert. Andre vil kanskje mene at for få kvinner er med, eller at enkelte tradisjoner ikke er godt nok representert. Men en viktig funksjon med en kanon er nettopp å generere en motkanon: Dette er vår versjon. En annen komité kunne funnet fram til andre tekster (Pedersen i Lillebø, 2011).

Her illustrerer Pedersen kanons plastiske kvalitet: kanon er ikke støpt i stein, men er formbar. Pedersen antyder også at noe av funksjonen til, og det interessante med, kanon er å åpne for samtale om hva som er de beste sosiologiske bidragene.

Innflytelsen kanon har på sosiologifaget gjør det interessant å utforske hvilke stemmer som blir inkludert og hvilke kriterier som settes. Hvem som skal defineres som klassikere er en debatt som har pågått like lenge som sosiologi som universitetsdisiplin har eksistert, og det råder stor uenighet i det sosiologiske miljøet om hvordan vi som disiplin skal forholde oss til kanon (Adler, Davis & Zald, 2009; Alatas & Sinha, 2017; Mouzelis, 1997; Parker, 1997). Dersom noe av hensikten med en kanon er å åpne for debatt vil det være relevant å spørre seg hvor åpen denne debatten er for nye stemmer. Hvem er deltakende i debatten, og hvem bestemmer til slutt?

3.1.2 Sosial konstruksjon av kanon

Kanon har som nevnt møtt mye kritikk, blant annet for å være for homogen, da den i aller høyeste grad er dominert av hvite, vestlige menn. Kanon har likevel en viktig rolle i sosiologien, særlig som pedagogisk redskap for universitetene. Kanon fremstår som en veletablert trivialisitet, og for mange er klassikerne nærmest urokkelige. Den sosiologiske kanon har vært utviklet over lang tid, og har på mange måter kommet til gjennom «samtale» mellom sosiologer (Connell, 1997). For å forstå utviklingen av sosiologien som universitetsdisiplin, og dermed dens «kanonisering» av utvalgte klassikere, kan det være nyttig å ta i bruk sosialkonstruktivistiske forklaringsmodeller. I klassikernes samtid var det ikke noen selvfølge hvilke tenkere som i ettertid skulle bli stående som klassikere, og veien dit var uryddig og på ingen måte forutbestemt. Den amerikanske sosiologen Michael Burawoy formulerer det slik: «Canons are not born, they are fabricated historical products» (2010, s. 1). Ved å anerkjenne dette kan vi også gi rom for ideen om at resultatet kunne sett veldig annerledes ut, og dermed også at det finnes en rekke interessante, fruktbare sosiologiske teorier som av ulike grunner har blitt lagt på hyllen gjennom historiens løp.

Ifølge sosialkonstruktivister er virkeligheten sosialt konstruert (Berger & Luckmann, 2000). Kulturen, kunnskapen, teknologien, fakta, kjønn – alt er konstruert gjennom sosial interaksjon mellom mennesker, og former og formes av aktørene, i et dialektisk forhold. Berger og Luckmann (2000) er blant annet interessert i hvordan subjektive meninger blir til objektive fakta, gjennom sosial interaksjon mellom aktører.

Dersom man ser på kanon som et pedagogisk verktøy som har blitt utviklet over tid kan det være interessant å studere kanon i lys av dens utvikling, historiske kontekst og aktørene som har utviklet den. En teori som kan bidra til å forstå kanons utvikling er *The Social Construction of Technology (SCOT)* (Bijker & Pinch, 2012). Inspirert av Berger og Luckmann (2000) utviklet sosiologene Bijker og Pinch (2012) SCOT for å beskrive teknologiens utvikling utfra et sosialkonstruktivistisk perspektiv, kombinert med kunnskapssosiologi og vitenskaps- og teknologistudier (Matthewman, 2011). Perspektivene som SCOT bidrar med, kan si noe om «produktet» kanon, som formet av relevante sosiale grupper over tid. På vei til et vellykket produkt går utviklingen ned en rekke mislykkede stier og blindveier. I samspill med forbrukerne, og med konkurrerende utviklere, vil et produkt kunne oppnå suksess. Når suksessen først inntreffer er det lett å glemme alle omveiene som krevdes på veien. Teknologihistorien har en tendens til å kun inkludere vinnerens historie, noe som gir en illusjon av en deterministisk virkelighet (Matthewman, 2011).

SCOT søker å vise hvordan virkeligheten kunne vært annerledes, og veien til der vi står i dag er derfor mer interessant enn resultatet i seg selv. Kun gjennom å forstå hvordan vi havnet der vi er i dag kan vi forstå samfunnet fullstendig. På samme måte kan sosialkonstruktivismen være fruktbar for å forklare hvordan sosiologien har utviklet seg gjennom arbeidet med den sosiologiske kanon. Sosiologien har blitt formet gjennom en hel generasjon sosiologer, og samtalen har tatt ulike veier, før vi endte opp med den sosiologiske kanon og tenkerne vi i dag anerkjenner som klassikere (Connell, 1997). Ser vi kanon som sosialt konstruert er det også viktig å anerkjenne at denne utviklingen ikke er ferdig. Kanon er plastisk, og i stadig endring. Hadde ikke dette vært tilfellet ville det ikke vært nødvendig å revidere eller skrive nye lærebøker om klassisk teori.

Parker mener det er viktig å se på kanon som sosialt konstruert:

There is a breathtaking failure on sociology's part to apply the social constructionist perspective to itself! Paradoxically, a discipline which debunks everything else by socializing whatever it studies deifies and reifies a tiny number of individuals at the

expense of an understanding of their historical and institutional conditions of emergence (Parker, 1997, s. 124).

Det er likevel mange sosiologer som gir uttrykk for en virkelighet hvor klassikerne er urokkelige, og evig aktuelle. Sosiologen Nicos Mouzelis (1997) mener blant annet at klassikerne er viktige, ikke direkte på grunn av deres forskning, men på grunn av innsikten og de konseptuelle verktøyene de tilbyr til fortolkning av samfunnet (Mouzelis, 1997, s. 244). Klassikerne er, ifølge Mouzelis, fortsatt aktuelle. Videre argumenterer Mouzelis for at kun «døde, hvite menn» er kanoniserte fordi man ikke ennå har funnet andre sosiologer som oppfyller kriteriene for en kanonisert tekst. Han argumenterer for at kanon er sosialt konstruert, på lik linje med alt annet i samfunnet, men understreker at dette ikke sier noe om kanons «kognitive validitet» (Mouzelis, 1997, s. 247)

Parker og Mouzelis er enige i at det ikke er en selvfølgelighet at kanon endte slik den gjorde. De er derimot ikke enige i hvorvidt denne utviklingen har vært rettferdig, og om prosessen har gitt alle sosiologer lik sjanse til å bli kanonisert. Akkurat hvem vi endte opp med som klassikere er, i denne oppgaven, ikke nødvendigvis så interessant i seg selv. Det som gjør prosessen interessant for denne studien er historiens tilfeldigheter, usikre moment og kronglete sti.

3.2 Teoretiske verktøy og perspektiver

Denne studien tar for seg kjønnsstrukturer i sosiologipensum utfra feministiske perspektiver og gjennom å bruke teorier om diskriminering som verktøy for analysen. Disse perspektivene og begrepsverktøyene vil bli presentert i dette kapittelet. Det meste av teorien som benyttes i denne studien er importert fra USA, og har opprinnelse fra 1990-tallet. Jeg vil argumentere for at teoriene er tidløse, og egner seg til å beskrive sosiale fenomener i dagens samfunn. Det er likevel viktig å påpeke at jeg i analysen diskuterer fenomener i det *norske* universitetsmiljøet i lys av *amerikansk* teori. Universitetsavisa publiserte i 2019 en artikkel som viste dårlig kjønnsbalanse ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU (Furberg, 2019). Her kommer det frem at kjønnsbalansen i sosiologi er langt bedre enn ved statsvitenskap, men at det likevel er overvekt av menn i faste stillinger. Database for statistikk om høyere utdanning viser at det jevnt over er større andel kvinnelige stipendiater, men at jo lengre opp i graden man kommer, jo større er mannsdominansen (DBH, 2019). Selv om det norske sosiologiske miljøet har jevnere kjønnsbalanse, er det fortsatt noen fellestrekk med tendensene som de amerikanske

teoriene presenterer. Derfor vil jeg argumentere for at teoriene også er anvendelige på det norske samfunnet.

3.2.1 Teorier om diskriminering

Teorier om diskriminering forsøker å forklare mekanismene som ligger bak forskjellsbehandling av grupper basert på personlige egenskaper. Kjønnsdiskriminering er ikke én, stor og undertrykkende prosess, men en sammensetning av mange prosesser, mer og mindre bevisste, mer og mindre ekskluderende og undertrykkende. Sammen fører prosessene til at kvinner blir kontinuerlig og systematisk undertrykt i ulike samfunnsområder (Kvande & Rasmussen, 1993). Vi skal i det følgende se nærmere på begreper som beskriver noen slike prosesser som bidrar til å diskriminere kvinner på arbeidsplassen, generelt, og i academia spesielt. Disse er *homososial reproduksjon*, *usynliggjøring* og *avansert diskriminering*. Begrepene vil brukes som verktøy for å forklare kjønnsstrukturer i pensum i sosiologi.

Homososial reproduksjon

Ifølge Kanter (1993) kan man i arbeidslivet se en tendens til at ledere ofte ansetter andre ledere som har klare likhetstrekk med dem selv. Man søker etter det som er kjent, og det å fylle lederstillinger med likesinnede kan forsterke opplevelsen av at folk som en selv «fortjener» autoritet. Homososial reproduksjon bygger på ideen om at mennesker søker til det kjente, og vil velge seg selv eller likesinnede fremfor andre. Ifølge Teigen (2014) er dette grunnet i at mennesker er psykologisk tilbøyelig til å orientere seg mot likesinnede. Homososial reproduksjon gjør lederstillingene utilgjengelige for folk som er «annerledes» (Kanter, 1993). Begrepet «homososial reproduksjon» forklarer hvorfor menn med relativt lik bakgrunn dominerer lederstillinger i de fleste fagfelt (Dressel, Hartfield & Gooley, 1994; Kanter, 1993). I denne studien brukes begrepet som et verktøy for å forklare foreleseres valg av pensumlitteratur. Overfører vi teorien om ansettelsesprosesser til utvalg av forfattere til pensum, kan vi spørre oss om forelesere vil velge pensumforfattere av samme kjønn, med noenlunde samme bakgrunn, kanskje fra samme universitet eller forskningsmiljø, og med samme teoretiske tilknytning.

Usynliggjøring

Ifølge Kvande og Rasmussen (1993) eksisterer det et kjønnsmaktsystem som i enkelte situasjoner gir menn makt over kvinner. Dette skjer i dag mer i det skjulte enn tidligere. Situasjonene er ofte legitimerte og nærmest usynlige. De er derfor vanskelige å oppdage, og dermed vanskelige å gjøre noe med. Kvande og Rasmussen (1993) definerer fire typer mannsmaktutøvelse, hvor den ene er den skjulte og legitimerte formen, *usynliggjøring*. Kvande og Rasmussen (1993) hevder denne formen for mannsmaktutøvelse er et resultat av lav andel kvinner i et yrke eller på en arbeidsplass, noe som gjør at de defineres utfra deres kjønn. I denne formen for diskriminering er kvinner synlige som kvinner, og usynlige som fagpersoner.

Kvinnene, som annerledes enn normalen (som er menn) blir hele tiden sett for det de gjør annerledes, og som kan forsterke oppfattelsen av at kvinner ikke hører hjemme på arbeidsplassen. En konsekvens av dette er at kvinner kan gjøre færre feil enn menn. Kvande og Rasmussen (1993) argumenterer for at kvinner i denne situasjonen undertrykkes like fullt gjennom menns passivitet som gjennom aktive og bevisste undertrykkende handlinger, blant annet ved å ikke gi kvinner tilbakemelding på deres arbeid, eller unngå å gi dem bestemte arbeidsoppgaver. Begrepet *usynliggjøring* kan brukes til å forklare hvordan kvinnelige forfattere er synlige kun som *kvinnelige*, og dermed ikke inkluderes i emner som er mer generelle. Ettersom *usynliggjøring* er et resultat av at kvinner er i mindretall er dette også et begrep som kan forklare aspekter av kjønnsstrukturene i pensum som homososial reproduksjon og avansert diskriminering ikke kan forklare.

Avansert diskriminering

Flere studier (Dressel m.fl., 1994; Rasmussen, 2019) viser at menn og kvinner *ikke* blir behandlet likt, men at kravene som stilles til kvinner er større enn kravene som stilles til menn. For at kvinner skal lykkes i academia må de være «eksellente» på alle plan. Dette innebærer at de vil bli vurdert basert på deres mangler, heller enn deres kvaliteter, i motsetning til menn (Rasmussen, 2019), noe som kan være et resultat av *avansert diskriminering*. Avansert diskriminering er situasjoner hvor regler og kriterier, som settes for å hindre diskriminering, og i utgangspunktet fremstår som nøytrale, blir utnyttet, mer eller mindre ubevisst. Et kriterium kan for eksempel være at sosiologen skal ha publisert et visst antall artikler i anerkjente sosiologiske tidsskrift, eller at de skal ha internasjonal akademisk bakgrunn (Dressel m.fl.,

1994). Ifølge Dressel m.fl. (1994) påvirker disse kriteriene og reglene sosiale grupper ulikt, som regel til fordel for den dominerende gruppen.

Avansert diskriminering innebærer en antagelse om at situasjonen er både nøytral og logisk rettferdig, og er dermed særlig vanskelig å overkomme. Kriteriene og reglene har universell aksept, og valgene som tas basert på disse kriteriene er derfor logisk forsvarlige. Diskrimineringen er heller ikke intensjonell, noe som kan gjøre den vanskelig å oppdage, også for aktørene som utøver de diskriminerende handlingene. Til tross for at denne typen diskriminering ikke er intensjonell, er resultatene de samme som om den var det. Den dominerende gruppen kan reprodusere seg selv og egne ideer, mens de som ikke tilhører den dominerende gruppen blir systematisk marginalisert (Dressel m.fl., 1994). Avansert diskriminering handler i stor grad om strukturelle problemer. Velvillige aktører med intensjon om likestilling vil ubevisst delta i undertrykkelse på grunn av diskriminerende strukturer og etablerte «tatt-for-gittheter».

Om avansert diskriminering kan overføres til foreleseres valg av pensumtekster, kan mer eller mindre bevisste logiske kriterier bidra til å forme valgene deres, og på denne måten vil de oftere velge tekster av den dominerte gruppen.

3.2.2 Feministiske perspektiv

For å forstå betydningen av pensumforfatterens kjønn, må vi forstå betydningen den mannlige dominansen har hatt på sosiologifeltet. I det følgende vil jeg presentere noen feministiske perspektiver som forklarer dette.

Standpunktfeminisme

Standpunktfeminisme er en feministisk standpunktteori. Standpunktteorien anerkjenner *observatørens* erfaringer, sosiale lokasjon og bakgrunn som betydningsfulle for hvordan et fenomen oppfattes og formidles. Gjennom å ta hensyn til hvilke spørsmål som stilles, hvordan problemstillingene undersøkes, og hvordan svarene tolkes og formuleres er observatørens standpunkt med på å forme sannheten (Lorber, 2005). Det betyr ikke at det ikke finnes objektive sannheter, men det betyr at vår sosiale status, etnisitet, vårt kjønn, våre erfaringer og politiske ståsted, osv., er med på å forme hvordan vi oppfatter og opplever hverdagslivet og samfunnsvitenskapelige fenomen. Verden ser ulik ut fra forskjellige standpunkt, og dermed er

også kunnskapsproduksjon og kunnskapsformidling et produkt av forskernes, og forelesernes, standpunkt. Dorothy Smith (1990) hevder at sosiologien i stor grad er bygget på menns standpunkt. Som vi allerede har sett er det i hovedsak menn som har formet sosiologidisiplinen til det den er i dag, dog med noe innflytelse, særlig i senere år, av kvinnelige sosiologer. Sosiologi er et fagfelt som har samfunnet og menneskelige relasjoner som forskningsfelt, og når disiplinen bærer preg av mannlig dominans blir mye av kunnskapen vi har om samfunnet og menneskelige relasjoner som hovedregel sett fra menns sted. Standpunktfeminismens budskap er derfor at det er viktig at kvinners stemmer får plass, og at kvinner også får bidra i kunnskaps- og kulturproduksjonen (Lorber, 2005).

Tradisjonelt har menn hatt hegemoni på produksjon av kunnskap. Hegemoni gir definisjonsmakt, og gjør samfunnets ubestridde antakelser legitime. I Norge er det i dag vitenskapen som har hegemoni på virkeligheten. Majoriteten tror på forskning og fakta, og stoler på dens objektivitet. Folk flest tar for gitt at vitenskapelig kunnskap er både objektiv og universell. Ifølge standpunktfeminister er vitenskapen derimot et produkt av *menns* verdensbilde (Lorber, 2005). Spørsmålet er om dette også gjelder for sosiologien som disiplin.

Mannens nøytrale posisjon

Slik Smith (1988) ser det, handler ekskluderingen av kvinner i vitenskapen om mer enn å ta hensyn til kvinners meninger: «[W]omen have been largely excluded from the work of producing the forms of thought and the images and symbols in which thought is expressed and ordered» (s. 18). Perspektiver og forståelser som preger vår kultur fremstilles som generelle og allmenngyldige, men tilhører i realiteten kun én klasse og ett kjønn. De er formet av menn i dominerende posisjoner, og bygger på de undertrykte gruppenes stillhet. Resultatet er at (vestlige) menn blir representanter for hele menneskeheten. Mannen spiller som regel rollen som nøytral, og gis kvaliteter utfra sitt yrke eller sine handlinger. Kvinnen, derimot, vil i alle situasjoner fremstilles som feminin. Kvinnen fungerer som den subjektive motvekten til den objektive (mannlige) aktøren. Mannen er normen, som alle andre måles opp mot (Smith, 1988). Dermed har også menns forskning blitt representativ for alle mennesker, og menns teorier får allmenngyldighet (Widerberg, 2007).

Med utgangspunkt i disse feministiske begrepene og perspektivene vil jeg diskutere kjønnsstrukturene i pensumlitteraturen ved sosiologi. Perspektivene og begrepene vil først og fremst benyttes til å tolke og forklare de empiriske observasjonene.

Sosiologiens maskuline stemme

Smith (1990) mener det ikke bare er selve kunnskapsproduksjonen, men også kunnskapsformidlingen, som er bygd opp i det mannlige sosiale univers. Også kvinnelige sosiologer har bidratt til å formidle en mannlig sosiologi. De sentrale temaene og problemstillingene studentene blir presentert for, og deres politiske og sosiale rammer tas for gitt. Som studenter i sosiologi blir en opplært til å tenke, snakke og skrive som en sosiolog. Det er ting vi gjør, og det er ting vi ikke gjør, som sosiologer, og dette anses som viktig kunnskap for å være en god sosiolog. Ifølge Smith (1990) lærer studenter i sosiologi at alle observasjoner må forankres i teori. Gjennom å tilside sette egne erfaringer, og gjøre sosiologiske tolkninger uavhengig av personlige meninger blir vi sosialisert inn i vår sosiologiske profesjon (Smith, 1990).

Til tross for den sterke kjernen av klassiske teorier, opplever mange kvinnelige studenter likevel at de ikke finner teorier som samsvarer med deres opplevelser av verden (Smith, 1990; Widerberg, 1995). Problemet, ifølge Smith (1990), ligger i mangelen på teorier som forklarer kvinners erfaringer og opplevelser. Teoriene svikter dermed i sin universalitet, og vil kunne gi mangelfulle eller forvridde forklaringer på sosiale fenomen. Det vil også kunne resultere i at kvinnelige studenter forsøker å tvinge et fenomen inn i en teori som ikke er egnet til å beskrive det empiriske funnet. Ved å lære å se bort fra egne erfaringer lærer kvinnelige studenter indirekte at menns tolkninger av verden er bedre og mer objektive.

Kvinnelige, som mannlige, studenter formes inn i bestemte sosiologiske atferdsmønstre, og deres roller som sosiologer får maskuline trekk. Språket som brukes, metodene som anvendes og spørsmålene som stilles er definert, redefinert, fortolket og formidlet av mannlige sosiologer. De unge sosiologene blir sosialisert inn i en disiplin hvor de blir bedt om å legge sine egne (kvinnelige), erfaringer, forforståelser, antakelser og spørsmål til side for å forske på det som er av *sosiologisk relevans* (Smith, 1990; Widerberg, 1995). På denne måten reproduseres sosiologiens mønstre, og blant dem, det maskuline språket, tenkemåter og metoder. Dermed vil sosiologien bære preg av å være en tradisjon som har mannens beskjeftigelser som utgangspunkt, og kvinnens som et «annet perspektiv», til tross for at en rekke sosiologer i dag stiller nye spørsmål, forsker innenfor nye retninger og utfordrer de metodiske allmenngyldighetene. Daniels (1975) formulerer betydningen av et feministisk perspektiv i sosiologien på denne måten:

The development of a feminist perspective in sociology offers an important contribution to the sociology of knowledge. And through this contribution, we are forced to rethink the structure and organization of sociological inquiry in all the traditional fields of theory and empirical research (s. 340).

Sosiologiens maskuline stemme er interessant i denne studien, nettopp fordi dette perspektivet er et argument for hvorfor jevn kjønnsbalanse på pensum vil gjøre sosiologien, ikke bare mer inkluderende, men også mer fruktbar.

Kapittel 4

Metodologi og metode

4.1 «Mixed methods» som metodevalg

For å besvare problemstillingen har jeg valgt å bruke «mixed methods», da dette er en metode som gjør det mulig å forklare tendenser i sosiologipensum i lys av relevante aktørers erfaringer og holdninger. «Mixed methods» er en samlebetegnelse for vitenskapelige metoder hvor man kombinerer kvantitative og kvalitative data (Creswell, 2014). Studien har et avansert «mixed methods»-design, hvor hovedvekten av analysen er lagt på kvalitative data. Det kvantitative datamaterialet har i denne studien tre sentrale oppgaver. Det (1) gir en overordnet forståelse av sosiale praksiser, (2) dokumenterer hva som er på pensum i sosiologi i Norge, og (3) genererer noen teser, som videre har inspirert til generering og analyse av det kvalitative datamaterialet. Det kvalitative datamaterialet brukes for å diskutere bakgrunnen for, og belyse tendensene som kommer frem i den kvantitative analysen.

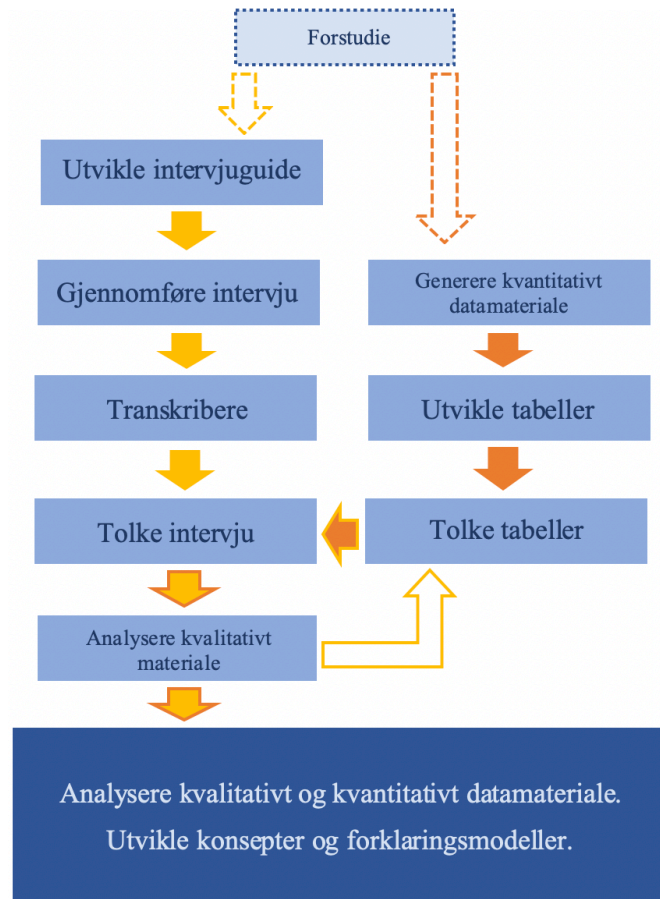
Samtidig som jeg i denne studien har latt meg inspirere av «mixed methods», er studien også inspirert av Dorothy Smiths institusjonelle etnografi. Dette innebærer «å utforske institusjonelle relasjoner og styringsrelasjoner fra ståstedet til mennesker som på ulike måter er knyttet til disse relasjonene, gjennom aktivitetene de utfører» (Widerberg, 2007, s. 19). Målet med denne studien er å forstå de sosiale aktivitetene og relasjonene som ligger bak pensum i sosiologi, og på den måten forstå hvordan kjønnsstrukturene oppstår og reproduseres. Det er ikke et mål å forstå institusjonen i seg selv, men å bruke den som en ramme for aktørenes handlinger og erfaringer. Gjennom å forske i eget felt, og gjennomføre forskning som har som mål å få mer informasjon om, og innsikt i, informantenes arbeidsfelt, forsker jeg *for* og ikke *om* informantene (Widerberg, 2007, s. 20). Studien søker ikke å forstå informantenes holdninger og

karaktertrekk, men deres erfaringer, relasjonene i deres arbeidshverdag, og hvordan deres holdninger til disiplinens tradisjoner påvirker deres arbeid med pensum. Ved å sette dette i relasjon til det kvantitative datamaterialet kan studien også si noe om hvordan relasjonene og de sosiale aktivitetene påvirker kunnskapsproduksjonen, som er institusjonens sentrale samfunnsoppdrag.

Som grunnlag for studiens problemstilling og metode har jeg tatt utgangspunkt i en teoretisk studie jeg gjorde i forbindelse med et annet emne, høsten 2019. I den teoretiske studien studerte jeg pensumlister ved bachelor i sosiologi ved NTNU, og sammenlignet kjønn på emneansvarlig med kjønnsbalanse i pensum. Her så jeg tydelige tendenser til at kvinnelige emneansvarlige hadde jevnere kjønnsbalanse enn mannlige emneansvarlige. Studien satte meg på sporet av spennende tendenser i pensum, og ble grunnlaget for problemstilling, for valg av «mixed methods» som metode, og for utarbeidelse av intervjuguide. Den teoretiske studien fungerer som en forstudie for denne studien, og vil i det følgende bli omtalt som «forstudien».

Studien er en institusjonell analyse, hvor jeg starter med å beskrive de sosiale praksisene ved institusjonen gjennom kvantitativt datamateriale av pensumlister. Deretter søker jeg inngående forståelse for hvordan disse praksisene foregår, gjennom å snakke med de som arbeider med å legge opp pensum. Figur 1 illustrerer hvordan det kvalitative og det kvantitative arbeidet har skjedd parallelt. Pilene i modellen viser hvordan tolkningen av det kvantitative materialet har påvirket tolkningen av intervjuene. Samtidig har analyse av det kvalitative materialet gitt spørsmål som har ført til nye tolkninger av tabellene. Den parallelle analysen har muliggjort en slags synergi, hvor det kvalitative og det kvantitative datamaterialet har dratt nytte av hverandre. Dette har bidratt til en helhetlig forståelse for fenomenene som studeres.

En viktig utfordring ved «mixed methods» er at det er en tidkrevende prosess. Både innsamling og analyse av kvalitativt og kvantitativt datamateriale tar mye tid. Ved å benytte «mixed methods» har jeg derfor ikke hatt mulighet til å gå i dybden på hverken kvalitativt eller kvantitativt materiale, men jeg vil argumentere for at gevinstene ved å kombinere metodene er større enn prisen. Ved å kombinere kvalitativt og kvantitativt materiale får jeg en mer sammensatt forståelse for kjønnsstrukturene i pensum, og den kvalitative analysen gjør det mulig å forstå hvilke hensyn og avveininger informantene står overfor i arbeidet med pensum, som videre fører til de aktuelle kjønns mønstrene.

Figur 1: Illustrasjon av forskningsdesign

4.2 Forskningsprosessen

4.2.1 Datagenerering

Studiens forskningsdesign er inspirert av «explanatory sequential mixed methods design» (Creswell, 2014, s. 221). Med denne metoden samler man inn data i to faser: kvantitative data samles inn, og resultatene analyseres, og deretter bruker man disse resultatene til å planlegge den kvalitative fasen (Creswell, 2014). På grunn av tidsbegrensningen i masteroppgaven har jeg valgt å basere intervjuene på datamaterialet fra forstudien jeg gjennomførte høsten 2019. Dette materialet representerer kun ett av universitetene fra det fullstendige kvantitative datamaterialet, og er ikke like omfattende. Materialet fra forstudien er likevel nok til å planlegge den kvalitative fasen. Parallelt med intervju og transkribering har jeg jobbet med datasettet til det kvantitative datamaterialet.

Generering av kvantitative data

Datasettet som er brukt i studien er utviklet i samarbeid med instituttet, hvor jeg har hatt en stilling som vitenskapelig assistent, og utviklet et datasett over pensum i sosiologi ved flere universiteter i Norge. Datasettet er utviklet uavhengig av denne studien, og omfatter flere aspekter ved pensum. I denne studien er variabler om kjønn på forfatter, kjønn på emneansvarlig, kursnavn, tekstformat og sidetall benyttet for å få oversikt over kjønnsstrukturene i pensum ved de fire «gamle» universitetene i Norge.

Pensumlistene som har vært kilde til datasettet er samlet inn fra universitetenes nettsider. Datamaterialet er hentet fra pensumlister for vår- og høstsemester 2019, og dekker alle emner i sosiologi ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), Universitetet i Oslo (UiO), Universitetet i Bergen (UiB) og UiT Norges arktiske universitet (UiT). Grunnen til at disse semestrene ble valgt er at disse inneholder de nyeste pensumlistene (utenom inneværende semester), og gir dermed en mest mulig oppdatert oversikt. Datamaterialet er samlet i et datasett i SPSS, og består av 1777 enheter (pensumtekster).

Utarbeidelse av intervjuguide

Intervjuguiden (vedlegg 3) er utviklet med utgangspunkt i det kvantitative datamaterialet som kom frem i forstudien. Tendensene i denne viser at det er store forskjeller hos kvinnelige og mannlige emneansvarlige i kjønnsbalansen på deres pensumlister. Intervjuguiden søker innsikt i hvordan de emneansvarliges arbeidsprosesser påvirker hva de setter på pensum, hvilke strukturer de arbeider innenfor og hvordan ulike strukturer kan påvirke kjønnsbalansen i pensum. Informantenes egne tanker om kjønn i sosiologien og kjønnsbalanse på pensum er også interessant for studien. Inspirert av institusjonell etnografi har jeg tatt utgangspunkt i informantenes standpunkt, og latt deres erfaringer og utfordringer forme intervjuet (Widerberg, 2007). Intervjuet er delt i tre hoveddeler: (1) strukturene ved universitetet, (2) informantens arbeidsprosess og utfordringer og (3) tema: kjønn og pensum.

Ved å holde en halvfast struktur, og åpne for muligheten til å bevege seg på kryss og tvers mellom temaer har jeg holdt intervjuet åpent. Dette har gitt samtalen en naturlig flyt, og det kan gi større rom for å fokusere på de problemene informanten møter og synes er viktige. Ved å bruke en slik tilnærming til intervjuet og intervjuguiden etterstreber jeg å skape en trygghet

for informanten, samtidig som jeg som forsker fremstår profesjonell og organisert (Johannessen, Tuft & Kristoffersen, 2004; Tjora, 2010).

Utvelgelse av informanter

Informantene er valgt ut blant forelesere ved de fire universitetene som er representert i det kvantitative materialet. Informantene er valgt gjennom strategisk utvalg, med kriteriene (1) ansatt ved et av de aktuelle universitetene, (2) erfaring med pensumutvikling, (3) er eller har vært emneansvarlig. Disse kriteriene er satt for å få informanter med erfaring med pensumutvikling, og som kjenner universitetet som institusjon. For at datamaterialet skal kunne si noe om strukturer ved forskjellige universiteter er det viktig at alle universitetene er representert. Det har også vært et poeng å ha jevn balanse av kvinnelige og mannlige informanter. Informantene utgjør et bredt utvalg sentrale sosiologer ved de gjeldene universitetene. De har ulik bakgrunn, ulik alder og ulike forskningsfelt, og underviser på ulikt nivå. I analysen er informantene omtalt med enten en K for kvinne eller M for mann, og et tall, slik at det skal være mulig å skille de ulike informantene fra hverandre.

Gjennomføring av intervjuprosess

I forkant av intervjuprosessen hadde jeg som ideal at alle intervjuene skulle skje ansikt til ansikt, for å sikre god og personlig kontakt med informantene. Av praktiske årsaker foregikk likevel to av intervjuene over videosamtale. Jeg opplevde ikke at intervjuene bar preg av dette. Informantene fikk selv bestemme tid og sted, og intervjuet hadde en varighet på 40 til 120 min, etter hvor mye informantene ønsket å si om temaet.

Utfordringer i intervjuprosessen

For å lettere rekruttere informanter, og for å ivareta dem på en god måte ble informantene informert om tema for intervjuet og for studien i forkant av intervjuet. Dette kan ha bidratt til å forme informantene, og gjøre dem mer oppmerksomme på problemstillinger knyttet til kjønn. Flere informanter tok opp kjønn tidlig i intervjuet, også på steder hvor samtalen ikke nødvendigvis dreide seg direkte om kjønn. Det er ikke utenkelig at min forskerrolle og forskningsspørsmålene har dradd informantene i retning av kjønn i samtale om temaer de ellers

ikke ville sett dette som relevant. Samspillet mellom meg som forsker og informantene i intervjuprosessen former resultatene, og er noe jeg som forsker har vært bevisst på underveis i prosessen (Atkinson, 2015).

For å få god flyt, og for å la informantenes stemme være førende, har jeg gitt rom for digresjoner i intervjuet. Jeg har latt informanten styre samtalen, samtidig som jeg har hatt intervjuguiden i bakhodet når jeg har stilt oppfølgingsspørsmål. En naturlig samtale er et ideal for dybdeintervju, og digresjoner kan være viktige funn i denne prosessen (Tjora, 2010). I flere tilfeller dukket det opp interessante funn gjennom disse digresjonene. Det er samtidig viktig at intervjuene har et minste felles multiplum, og at informantene snakker om de samme temaene, og blir stilt noen av de samme spørsmålene, for at intervjuene skal kunne belyse variasjoner i erfaringer og relasjoner.

En annen utfordring jeg møtte i intervjuprosessen var å unngå at samtalen fra tidligere intervju formet kommende intervju i for stor grad. Samtidig dukket det opp interessante funn i intervjuene, som jeg fant nyttige og viktige å diskutere med de neste informantene. Jeg forsøkte derfor å stille åpne spørsmål knyttet til disse temaene, for å undersøke om dette var tanker og erfaringer som gikk igjen hos flere av informantene. Intervjuprosessen har vært en dynamisk prosess, og det har vært et bevisst valg å la studien formes underveis. Ved å ta tak i informantenes utfordringer, og ta disse med meg videre i datainnsamlingsprosessen har jeg latt informantenes stemme stå sentralt.

Ettersom studien er forskning i eget felt, og informantene selv arbeider innenfor den sosiologiske disiplin har det vært særlig viktig å skille mellom informantenes rolle som informanter og deres rolle som sosiologer. I denne studien er det deres erfaringer som emneansvarlige, som representanter for en yrkesgruppe, som gjør at de er interessante som informanter, og ikke på grunnlag av deres sosiologifaglige kompetanse. Samtidig er det nettopp deres sosiologifaglige kompetanse som former arbeidsprosessene og valgene de tar, og som studeres i denne studien. Derfor har det vært viktig, men tidvis vanskelig, å skille mellom informantenes forklaringer og begrunnelser for egne valg i arbeidssituasjonen, og deres teoretiske forankring i diskusjoner rundt problemstillingen.

Intervjuguiden tar utgangspunkt i informantenes egne erfaringer og arbeidshverdager, men informantenes engasjement for temaet førte ved flere anledninger til at samtalen gikk over til sosiologiske refleksjoner. Det var interessant å se hvordan de selv valgte å trekke egne

erfaringer og meninger opp mot teoretiske diskusjoner. Disse diskusjonene ble en naturlig del av samtalen. Den teoretiske diskusjonen har gitt innsikt i informantenes forhold til kjønn, likestilling og den sosiologiske kanon. Dette er også en viktig faktor i deres valg av pensum. Gjennom disse teoretiske samtaler som oppsto i intervju situasjonen kom kanon tydelig frem som helt sentral i pensumarbeidet, og har derfor fått et eget underkapittel i analysen (kapittel 5.2.3).

4.2.3 Analyse og tolkning av data

Analysearbeidet har skjedd i flere trinn, og har vært en abduktiv prosess hvor jeg har jobbet parallelt med kvantitativt materiale, kvalitativt materiale og teori (Postholm & Jacobsen, 2018). Jeg har ikke aktivt benyttet bestemte analyseteknikker, men har hele veien hatt som mål å få en så grundig forståelse for de store tendensene i materialet som mulig. På grunn av det omfattende arbeidet det er å analysere både kvantitativt og kvalitativt materiale har jeg hatt overordnet forståelse som mål, heller enn dype analyser av de enkelte informantenes erfaringer. Jeg har hatt et ønske om å la min genuine nysgjerrighet lede vei, og har derfor valgt å undersøke små og store, også tilsynelatende tilfeldige, spørsmål jeg selv har hatt underveis i prosessen. På denne måten har jeg latt materialet, forskningsprosessen og mitt eget forhold til fagfeltet forme analysen, noe som har ført til en kreativ og dynamisk forskningsprosess som har gitt rom for digresjoner og åpenhet for overraskende funn.

Kvantitative måleenheter og kategorier

I analysen av det kvantitative materialet har jeg tatt utgangspunkt i tre «måleenheter». Disse er (1) antall forfattere, (2) antall tekster og (3) antall sider. Det er store variasjoner i tekstenes lengde og antall forfattere på hver tekst. Det er derfor viktig å se på alle tre måleenhetene for å få en detaljert og nyansert forståelse for datamaterialet. Videre har materialet blitt sortert etter kategorier: universitet, kjønn på emneansvarlig, tekstformat og emnetype. Dette har muliggjort innsikt i de overordnede tendensene, sammenligning mellom de forskjellige universitetene, forskjeller på mannlige og kvinnelige emneansvarlige, og variasjoner mellom tekstformat og mellom de ulike emnene og emnetypene (Se vedlegg 4 for tabeller). Tolkningen av tabellene har jeg gjort ved å sammenligne tall, rangere emnene etter de forskjellige måleenhetene, og se etter gjennomgående tendenser, store forskjeller, små forskjeller og unntak. På denne måten har

jeg opparbeidet en grundig forståelse og god oversikt over tendensene og kjønnsmønstrene i pensum.

Kvalitative analysenivå og kategorier

Det kvalitative materialet er sortert i flere omganger. Først er det gjennomført en grov sortering hvor sitater er plassert under fire relevante teoretiske analysenivå, (1) aktørens arbeidsprosesser, (2) kollegialt samarbeid, (3) institusjonelle strukturer og (4) disiplinens tradisjoner. Videre har jeg gått inn i hvert enkelt analysenivå, og sett etter gjennomgående tendenser, fellestrekk og uenigheter mellom de forskjellige informantene. Disse har videre blitt sortert i ulike kategorier. Denne delen av analysearbeidet har vært empirinær, men med en abduktiv karakter, og forankret i det kvantitative materialet. Til slutt har kategoriene blitt sortert etter de store tendensene, og analysekapitlene er delt inn etter (1) institusjonelle rammer, (2) faglige hensyn og (3) informantenes forhold til kanon og disiplinens tradisjoner.

4.3 Etiske betraktninger

Ved bruk av intervju som kvalitativ metode er etiske betraktninger særlig viktig i presentasjonen av datamaterialet (Tjora, 2010). Studien er godkjent av NSD (Vedlegg 1), og nødvendige tiltak er gjort for å sikre studiens etiske grunnlag. Informantene har blitt intervjuet på grunnlag av «informert samtykke» (vedlegg 2). Dette innebærer at informantene i forkant av intervjuet har blitt informert om sine rettigheter, hva de forplikter seg til, og hvordan deres personopplysninger vil bli behandlet (Thagaard, 2013). Ettersom studien er forskning i eget felt, er det særlig viktig å være bevisst på å ikke snakke med informantene om andre informanter, og at de holdes anonyme for medstudenter og andre ved instituttet. Sosiologimiljøet i Norge er lite, og sannsynligheten for at informantene kjenner hverandre, og at medstudenter kjenner til informantene er svært stor. Dette gjør også at total anonymisering i formidlingen vil være vanskelig, men også særlig viktig å etterstrebe. Derfor er informantenes institusjonelle tilhørighet ikke oppgitt, og hyppig bruk av parafrasering fremfor direkte sitat har bidratt til å anonymisere informantene.

4.4 Vurdering av studiens kvalitet

For å vurdere kvaliteten på studien har jeg valgt å benytte begrepene *reliabilitet*, *validitet* og *generalisering*. Disse begrepene dekker tre forskjellige aspekter av en kvalitativ studie. Reliabiliteten handler i stor grad om forskerens innvirkning på studien og resultatene (Tjora, 2010). Min posisjon som kvinnelig masterstudent kan ha påvirket forskningsdesignet og resultatene. Det er derfor viktig å anerkjenne innflytelsen jeg som forsker har på studien (Harvey, 2011). I møte med meg vil informantene kunne ønske å fremstå mer opptatt av kjønn enn de kanskje er, da de kan oppleve at dette vil sette dem i et godt lys. Samtidig vil jeg, i tråd med standpunktteori, argumentere for at mine erfaringer som kvinne, og som kvinnelig sosiologstudent, ikke bare kan påvirke informantene, men også påvirke hvordan jeg møter informantene, hvordan jeg stiller oppfølgingsspørsmål, og hvordan jeg fortolker det informantene sier (Smith, 1990).

Det er relevant å diskutere maktforholdet som kan oppstå i intervjusituasjonen. Ofte er det et maktforhold hvor informanten kan oppleve underlegenhet. I denne studien er informantene mer erfarne i det sosiologiske fagfeltet enn meg som masterstudent, noe som kan skape et omvendt maktforhold mellom forsker og informant. Ikke bare er informantene eksperter på sine erfaringer, de er også eksperter på teoretiske rammeverk som kan brukes for å forklare disse erfaringene. Det er ikke utenkelig at informantene hadde gitt andre svar, eller formulert seg annerledes dersom det var en mer erfaren sosiolog som gjennomførte intervjuene. Samtidig kan min «underlegne» rolle i intervjusituasjonen ha gjort at informantene i større grad her beskrevet sine erfaringer i detalj, noe som kan ha resultert i at mindre av det de mener blir liggende «mellom linjene» eller tatt for gitt.

Samtidig er det viktig å ikke overdrive effekten jeg som forsker har på informantene. De står fritt til å svare det de selv ønsker å svare, som i alle kvalitative studier. Det er ikke umulig at de «pynter på sannheten», beskriver idealet heller enn virkeligheten, eller presenterer seg selv som mer opptatt av kjønn enn de egentlig er. På den andre siden er informantene profesjonelle aktører, som like sannsynlig er interessert i å tilby realistiske og ærlige svar. Ettersom studien søker mer kunnskap om deres fagfelt vil det også være av informantenes egne interesse at studien genererer ærlige, grundige svar. Dette er en positiv effekt av den institusjonelle etnografiens fokus på forskning *for* og ikke *om* institusjonen (Widerberg, 2007).

Validiteten sier noe om i hvor stor grad studien faktisk svarer på spørsmålene som stilles (Tjora, 2010). Ettersom denne studien benytter «mixed methods» er det viktig å vurdere validiteten i både det kvantitative og det kvalitative datamaterialet. I det kvantitative datamaterialet har jeg hatt objektivitet som mål, og ettersom det er rene tall, samlet inn fra pensumlister kan det argumenteres for at dette materialet er så nært objektivt man kommer i samfunnsvitenskapelig forskning, og den lave sannsynligheten for feilrapportering og feilmålinger gir høy grad av begrepsvaliditet (Skog, 2015).

Noe som kan ha svekket begrepsvaliditeten er informantenes tolkning av begrepene «pensum» og «kjønn». I noen tilfeller snakket informantene om hva de underviser i, heller enn hva de setter på pensum. Pensum og forelesninger har for øvrig mange likheter, og overlapper i litteratur og tema. Derfor ser jeg ikke dette som et stort problem. Også når det er snakk om kjønn og pensum kan det være noen ulike tolkninger. Det er forskjell på om man snakker om *forfatterne* av tekstene eller *innholdet* i tekstene. Det finnes kvinnelige forfattere som har skrevet om mannlige sosiologer, og omvendt. Her var det nok flere av informantene som hadde ulike tolkninger, men disse ble avdekket underveis i samtalen. Det var stort sett tydelig informantene snakket om innhold, og når de snakket om forfattere. Jeg har ikke inntrykk av at dette har gjort store utslag på analysen.

I denne studien benyttes det kvantitative datamaterialet til deskriptiv statistikk. Med en såpass stor andel av studieprogrammene i sosiologi i Norge representert i utvalget er det grunnlag for å si at resultatene er relativt allmenngyldige i Norge. Det er mulig resultatene ville blitt annerledes dersom andre semestre var grunnlag for datamaterialet. Jeg vil likevel argumentere for at det ikke er et problem, da datamaterialet som er brukt er det nyeste, og dermed det som på best mulig måte representerer sosiologistudieprogrammene slik de ser ut i dag. Det er med andre ord ikke mye rom for at tilfeldigheter kan ha påvirket resultatene. Jeg vil argumentere for at konklusjonsvaliditeten i denne studien er relativt sterk (Skog, 2015). Ettersom dette er en «mixed methods»-studie vil det kvalitative datamaterialet også kunne gi forklaringer og oppklaringer, som bidrar til å styrke konklusjonsvaliditeten. I tillegg vil den kvantitative analysen bidra til å styrke validiteten i det kvalitative materialet.

Jeg vil argumentere for at denne studien har relativt stort potensiale for generalisering. Studien kan ikke si noe om hvordan kjønnsbalansen og arbeidsprosessene er ved andre studier eller i andre land, men det er likevel stor sannsynlighet for at tendensene har noen likhetstrekk. Samtidig kan forskningsdesignet mer eller mindre direkte overføres til andre

studieprogrammer. Studiens problemstilling, konsepter og idealtyper vil også kunne være av interesse for, og overførbare til, andre disipliner. Det kan derfor argumenteres for at studien har en form for konseptuell generalisering (Tjora, 2010).

Jeg har etterstrebet transparens i hele prosessen, gjennom å gi tykke beskrivelser av metode og analyseprosess. Jeg har derfor også valgt å være tydelig og åpen om utfordringer som har oppstått, og valg som har blitt tatt underveis. Det har også vært sentralt for transparensen at jeg har vært refleksiv i min potensielle påvirkning av informantene og tolkningen av datamaterialet. (Tjora, 2010). Mitt standpunkt som kvinnelig sosiologistudent kan ha påvirket denne studien på flere måter, og dette er det viktig å være bevisst på. Jeg ser min subjektivitet og deltakelse i studien som en styrke, og har derfor valgt å være åpen om den, heller enn å forsøke å forhindre den (Finlay, 2002).

Kapittel 5

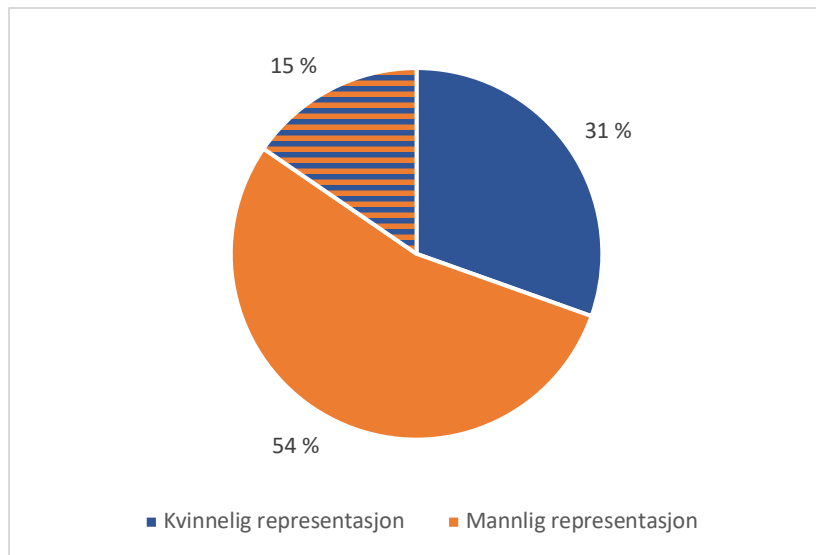
Analyse

5.1 Kvantitativ analyse

Det kvantitative datamaterialet viser tydelige tendenser til kjønnsforskjeller i sosiologipensum ved de aktuelle universitetene. Forskjellene kommer frem i flere aspekter ved datamaterialet. I det følgende vil jeg redegjøre for noen av hovedtendensene, med utgangspunkt i forskningsspørsmålet *hvilke kjønnsmønstre finnes i pensum?* Den kvantitative analysen vil diskuteres i kapittel 5.2, sammen med analyse av det kvalitative materialet.

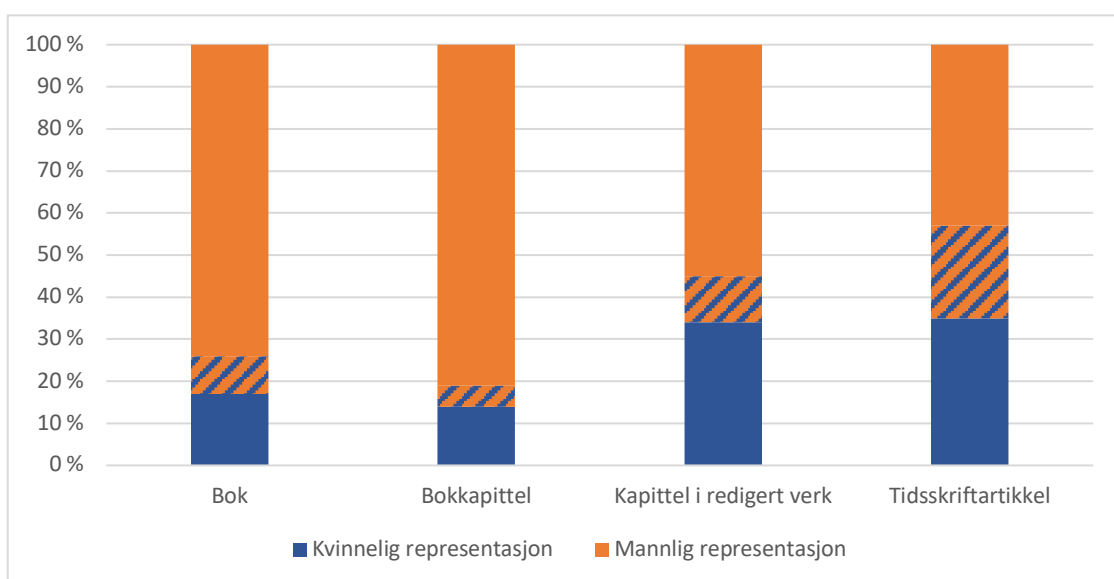
5.1.1 Hvilke kjønnsmønstre finnes i pensum?

Jevnt over ser vi forskjeller mellom mannlige og kvinnelige forfattere på pensum. 46% av tekstene som er på pensum har en eller flere kvinnelige forfattere, mens 69% av tekstene har en eller flere mannlige forfattere. Da noen tekster har både kvinnelig og mannlige forfatter betyr dette i realiteten at 54% av tekstene er uten kvinnelig forfatter, og 31% av tekstene er uten mannlige forfatter. Dette kan fremstå som store forskjeller, men gitt den historiske konteksten til den sosiologiske disiplinen er kjønnsforskjellene mindre enn man kunne anta. Selv om det er større andel av sidene på pensum som er skrevet av menn, er kvinnelige sosiologer involvert i 46% av pensum i sosiologi ved norske universiteter. Det er en større andel tekster skrevet av menn, men det er likevel en tydelig representasjon av kvinner i pensumlitteraturen.

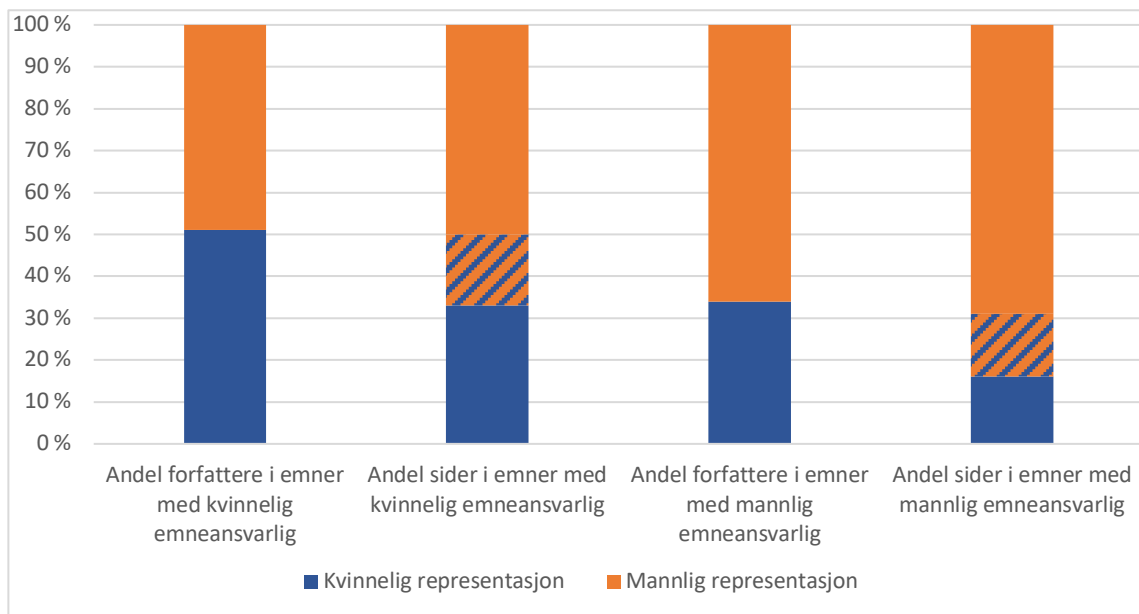
Figur 2: Kjønnfordeling av sider på penum

Det kvantitative materialet viser tydelige forskjeller på kjønnsbalansen i de ulike tekstformatene. Mens det er ganske jevn balanse mellom kvinnelige og mannlige forfattere i antall tidsskriftartikler (henholdsvis 57% og 65%) og kapittel i redigerte verk (henholdsvis 45% og 66%), er det store kjønnsforskjeller i bøker og bokkapitler. Mens 83% av bøkene på penum har en eller flere mannlige forfattere, har kun 26% av bøkene en eller flere kvinnelige forfattere. For bokkapitler er de respektive tallene 86% og 19%. Kjønnforskjellene kommer også tydelig frem i tekstenes lengde. Mens den gjennomsnittlige teksten med mannlig forfatter er på 53 sider, er den gjennomsnittlige teksten med kvinnelig forfatter på 39 sider. Samtidig har bare 34 av bøkene med over 200 sider kvinnelige forfattere, mens 92 av bøkene har mannlige forfattere.

Figur 3: Kjønnfordeling av sider i ulike tekstformat

Det er også tydelige forskjeller i kjønnsbalanse på pensum mellom kvinnelige og mannlige emneansvarlige. Kvinnelige emneansvarlige har en forfatterfordeling på 51% kvinner og 49% menn, mens mannlige emneansvarlige har 34% kvinner og 66% menn på sine pensumlister. Dersom en måler etter sidetall er forskjellene enda større. Hos mannlige emneansvarlige har 84% av sidene en eller flere mannlige forfattere, mens 31% har kvinnelig(e) forfatter(e). Det betyr at bare 16% av sidene på mannlige emneansvarliges pensum *ikke* er skrevet av menn. På emner med kvinnelige emneansvarlige er det også her flere sider skrevet av menn enn kvinner, men forskjellene er ikke like store som hos mannlige emneansvarlige; 67% av sidene har mannlig(e) forfatter(e), mens 50% av sidene har kvinnelig(e) forfatter(e).

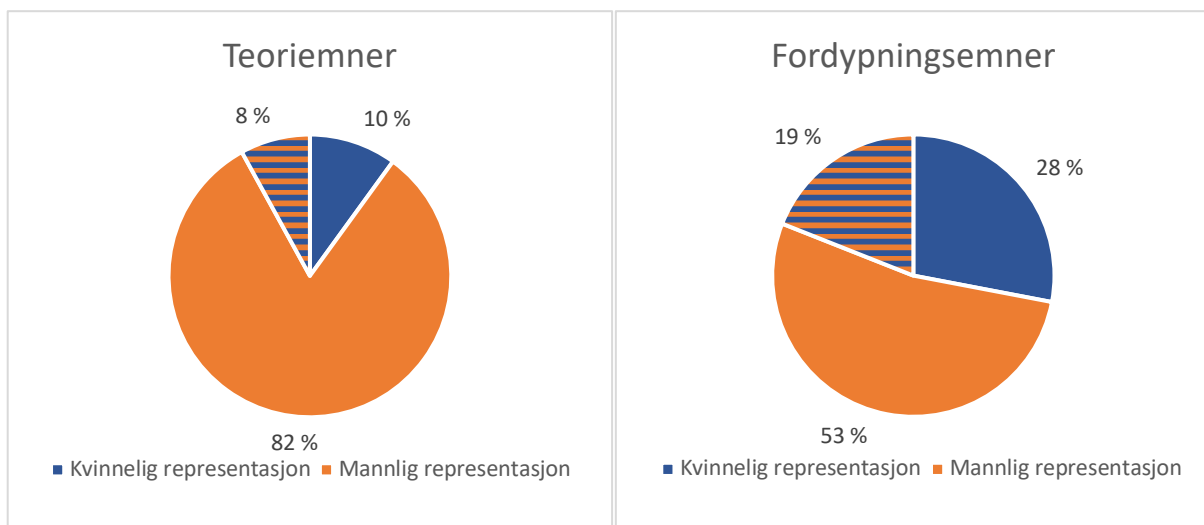

Figur 4: Kjønnsfordeling etter emneansvarlig

Når en måler representasjon i pensum i antall tekster eller antall forfattere er det små forskjeller mellom universitetene. UiO skiller seg ut, med størst forskjeller mellom kvinnelige og mannlige forfattere. Måler en derimot etter antall sider er forskjeller mellom universitetene minimale. Alle universitetene har emner uten en eneste kvinnelig forfatter. NTNU og UiT har henholdsvis fire og tre emner hvor dette er tilfellet, mens UiO og UiB har bare ett slikt emne. NTNU er også det universitetet med flest emner hvor 100% av pensum har mannlig forfatter. Hele syv av de 25 emnene ved NTNU har mannlige forfattere på samtlige tekster. Også UiB og UiT har noen slike tilfeller, og tilfeller med mindre enn 5% kvinnelige forfattere. Jeg finner ikke tilsvarende tall for emner med motsatt kjønnsbalanse, noe som kan tyde på at de mannlige forfatterne er mindre «gettoisert» enn de kvinnelige (Hall, 1988; Stacey & Thorne, 1985) – kvinnelige

forfattere er samlet på enkelte emner, og helt fraværende på andre, mens mennene er jevnere fordelt. «Gettoiseringen» er særlig tydelig på NTNU, og minst tydelig på UiO.

Alle emnene uten kvinner på pensum har mannlige emneansvarlige, og alle er metode- eller teoriemner. Det er en generell tendens at særlig teoriemnene domineres av mannlige forfattere. Av sidene på pensum i teoriemnene er kun 18% skrevet av kvinner, mens 90% er skrevet av menn. På fordypningsemnene er 47% av sidene skrevet av kvinner, mens 72% er skrevet av menn. Mens teoriemnene utgjør 21% av sidene på pensum, utgjør fordypningsemnene 59%. Dette gjør at kvinneandelen i fordypningsemnene i stor grad bidrar til å jevne ut de overordnede kjønnsforskjellene på pensum. Teoriemnene er ofte obligatoriske, og har derfor en mer sentral rolle i sosiologiutdanningen enn fordypningsemnene har. Derfor kan det argumenteres for at kvinnelig representasjon vil ha særlig stor betydning i disse emnene. Det er et viktig poeng at mannsdominansen er tyngst i de emnene som er «viktigst» - i den forstand at det er obligatoriske emner som alle studentene er innom i løpet av studieløpet. Ettersom «gettoiseringen» er særlig tydelig i teoriemnene vil det være relevant å knytte dette til sosiologiens tradisjon og kanons rolle i sosiologidisiplinen. Dette vil jeg gå nærmere inn på i kapittel 5.2.3.

Figur 5: Kjønnsfordeling etter emnetype

Den kvantitative analysen kan oppsummeres med fem punkter:

- Til tross for en overvekt av mannlige forfattere er kvinner totalt sett relativt godt representert i sosiologipensum

-
- Kvinner er i større grad representert med tidsskriftartikler, og i mindre grad representert med bøker og bokkapitler. Tekstene på pensum som er skrevet av kvinner er også kortere enn tekstene skrevet av menn.
 - Kjønnforskjellene er større på pensum hvor menn er emneansvarlige, mens på emner hvor kvinner er emneansvarlige er kjønnsbalansen relativt jevn.
 - Det er små forskjeller mellom universitetene, men NTNU har større grad av «gettoisering», og UiO har kvinnelige forfattere spredt jevnere utover de ulike emnene. UiO har likevel jevnt over lavere kvinneandel på pensum enn de andre universitetene.
 - Teoriemnene er de emnene hvor mannsdominansen er størst.

5.2 Kvalitativ analyse og diskusjon

I arbeidet med analysen har jeg oppdaget at det er særlig én fortelling som går igjen: Det er lite føringer fra universitetet, og informantene opplever stor grad av autonomi og akademisk frihet. I pensumsammenheng utøves denne autonomien innenfor noen generelle vitenskapelige rammer for faglig kvalitet, og i sosiologien er det en forståelse av kanon som et sentralt kvalitetsstempel. Med denne fortellingen som utgangspunkt har jeg valgt å strukturere analysen etter tre «nivåer» av rammer. Informantene må forholde seg til (1) institusjonelle rammer ved universitetet og instituttet, og innenfor disse rammene må de forholde seg til noen (2) vitenskapelige rammer for faglig kvalitet. I sosiologien er det også noen (3) tradisjoner og rammer for kvalitet som står særlig sentralt. Disse tradisjonene og rammene kommer til syne gjennom kanon. Disse «nivåene» studeres utfra tre forskningsspørsmål, som er rettet mot hvordan de forskjellige rammene påvirker informantenes arbeid med pensum. Forskningsspørsmålene søker også å belyse hvordan rammene, og informantenes forhold til dem, påvirker kjønns mønstrene i pensum.

Figur 6: Analysens struktur

Forskningsspørsmålene er:

1. *Hvilke institusjonelle rammer møter informantene i sitt arbeid med pensum, og på hvilke måter kan disse bidra til å reprodusere etablerte kjønns mønstre?*
2. *Hvilke faglige hensyn opplever informantene som viktige når de skal legge opp pensum, og hvordan snakker de om kjønn i forbindelse med pensumarbeidet?*

3. *På hvilke måter forholder informantene seg til kanon, og hvordan kan dette påvirke kjønnsbalansen på pensum?*

Forskningsspørsmålene er fordelt over tre underkapitler: (1) «Institusjonelle rammer», (2) «Faglige hensyn» og (3) «Den sosiologiske kanon».

Forskningsspørsmålene blir studert gjennom analyse av det kvalitative materialet, og diskutert fortløpende med relevant teori. Jeg vil også diskutere den kvalitative analysen opp mot den kvantitative analysen, og vurdere hvordan kjønns mønstrene som har blitt avdekket i det kvantitative materialet gjenspeiles i det informantene erfarer, og hvordan informantenes beskrivelser av sin arbeidshverdag kan bidra til å forklare og forstå kjønns mønstrene i pensum.

5.2.1 Institusjonelle rammer

Informantene uttrykker generelt en opplevelse av stor akademisk frihet, og det er få institusjonelle rammer som ser ut til å påvirke deres arbeid med pensum i stor grad. Hvilke føringer som legges av institusjonen har likevel en innvirkning på informantenes arbeid, og jeg vil i dette underkapittelet se nærmere på hvordan dette påvirker kjønns mønstrene i pensum gjennom å diskutere forskningsspørsmålet: *Hvilke institusjonelle rammer møter informantene i sitt arbeid med pensum og på hvilke måter kan disse bidra til å reprodusere etablerte kjønns mønstre?*

Det som fremstår som informantenes viktigste strukturelle utfordring er «tidsklemmen». Felles for informantene er at de opplever at de gjerne skulle hatt mer tid til kursforberedelser, som utvikling og revidering av pensumlister. Flere av informantene sier også at fristen for å levere pensumlister ofte kommer på et ubeleilig tidspunkt, noe som fører til at de gjør enkle løsninger og at de lar være å revidere pensum de egentlig ønsker å gjøre noe med. Det kan blant annet føre til at de velger pensumtekster som de kjenner til fra før, eller av sosiologer de har kjennskap til, da dette er mindre tidkrevende enn å sette seg inn i nye forskningskretser. Det kvantitative datamaterialet viser en tydelig tendens til at kvinnelige emneansvarlige har jevnere kjønnsbalanse enn de mannlige. Samtidig er opplevelsen av å ha det travelt felles for alle informantene, uten noen forskjeller på de mannlige og de kvinnelige informantene. «Tidsklemmen» i seg selv er ikke forklaring på hvorfor mannlige emneansvarlige har overvekt av menn på pensum, og de kvinnelige emneansvarlige har jevnere kjønnsbalanse.

En travel arbeidsdag kan likevel bidra til å forklare disse forskjellene ved hjelp av stivhengighet. At forelesere har mindre tid til undervisningsforberedelser vil kunne føre til at de beholder pensum relativt likt fra år til år, og i liten grad er nytenkende og søker tekster i ukjente forskningsmiljø. «Tidsklemmen» kan føre til en faglig historisk treghet, hvor forelesere reproducerer sitt eget arbeid og arbeidet til forelesere som har hatt emnet før dem. En konsekvens av denne stivhengigheten er homososial reproduksjon (Dressel m.fl., 1994), der de mannlige emneansvarlige har flere menn på pensum, og de kvinnelige har flere kvinner. Slik jeg forstår det handler det ikke om at det ene eller andre kjønn bruker mer tid på undervisningsforberedelser, men om hvilke forskningsinteresser de har og hvilke tekster de er kjent med fra før. Det som opptar dem vil også være det de formidler videre til studentene.

Samtidig må foreleserne forholde seg til visse rammer gitt av universitetet. Flere av informantene er opptatt av universitetenes organisering, og særlig hvordan effektivisering og en markedsrettet tilnærming har gjort at undervisningstilbudet har blitt standardisert. Informant K1 minnes spennende fordypningsemner på tidlig 2000-tallet:

(...) så underviste jeg og hadde kursansvar på kurs som (...) var, Habermas, Foucault, Bourdieu og kjønn. (...) Det var artig, kjempeartig å ha et sånn fordypningsemne. Det var en liten, eksklusiv forsamling av noen kvinnelige studenter som tok det. Det tror jeg alltid fikk sånn veldig gode evalueringer (...) det var veldig givende for alle involverte. Det hadde nok, sånt kurs som det, tror jeg, kan jeg aldri tenke meg det er plass for nå (K1).

Hun mener flere spesialiserte emner har falt bort fordi emnene skal tiltrekke seg så mange studenter som mulig, og være så økonomisk lønnsomme som mulig. Flere av informantene mener at når økonomi er en sentral faktor i organiseringen av emnene, vil ikke emner med få studenter overleve. Dette samsvarer med nyere forskning på området (Hjelseth, 2019; Persson, 2019; Rasmussen, 2019). Et markedsrettet, produktfokustert universitet vil føre til at instituttene må organisere sosiologistudiet slik at det er så effektivt som mulig, og dermed må de sørge for at emnene presenterer det viktigste, mest sentrale i sosiologifaget. En slik standardisering vil kunne føre til at «alternative perspektiver», som kvinner og ikke-vestlige, blir valgt bort (Rasmussen, 2019), til fordel for den vestlige mannens «nøytrale perspektiv» (Smith, 1990).

Den kvantitative analysen viser at det er teoriemnene som har lavest andel kvinnelige forfattere, og da det er langt flere fordypningsemner enn teoriemner vil den totale kjønnsbalansen i fordypningsemnene veie opp for noe av skjevhetene i teoriemnene. Når det er sagt er det relevant å påpeke at selv om det er langt flere fordypningsemner enn teoriemner er disse

valgfrie, og studentene har bare noen få fordypningsemner i løpet av studieløpet sitt. Teoriemnene er derimot som regel obligatoriske. Derfor vil trolig den reelle kjønnsbalansen studentene blir eksponert for i sitt studieløp være noe skjevere enn balansen i datamaterialet. Ved å standardisere studieløpet med mange obligatoriske teoriemner, og redusere tilbudet i fordypningsemner vil det bli lagt noen grunnleggende fordeler for mannlige forfattere. Så lenge mannen oppfattes som «generell» vil kvinnelige standpunkt ikke anses som like prekære i sosiologiutdanningen (Smith, 1990). Dermed vil en standardisering av emnene kunne føre til færre kvinnelige forfattere på pensum.

I hvor stor grad universitetene legger føringer for de emneansvarliges arbeid varierer fra universitet til universitet. Informantene ved UiO gir uttrykk for strengere strukturer for innsending og vurdering av pensumlister enn hva de andre informantene gjør. Ved UiO er det utnevnt et programråd som gjennomgår alle pensumtekster før de godkjennes. Det ligger innenfor programrådets mandat å stille spørsmål til pensumlistene, og i noen tilfeller har de konkret etterspurt flere kvinnelige forfattere. Den kvantitative analysen viser at UiO er det universitetet med minst «gettoisering» av kvinnene (Hall, 1988). Det kan tyde på at programrådet bidrar til å få en viss kvinneandel på alle emnene. Det kan likevel se ut til at programrådet ikke fører til jevnere kjønnsbalanse, da UiO er det universitetet med totalt sett lavest andel kvinnelige forfattere og tekster av kvinnelige forfattere på pensum. Det er ikke nødvendigvis slik at mer styring fører til jevnere kjønnsbalanse. Ved de andre universitetene fremstår eventuelle programråd og andre strukturer som formaliteter, med liten reell innflytelse.

Utover tidsfrister og begrensninger på fordypningsemner gir ikke informantene uttrykk for store strukturelle føringer. Jevnt over opplever informantene at de står fritt til å velge det pensum de ønsker. Det fremstår helt avgjørende for informantene at deres faglige kompetanse anerkjennes, og at det ikke legges noen strukturelle føringer for innholdet i pensum. Flere av informantene uttrykker at de absolutt ikke ønsker krav på for eksempel kjønnsbalanse i pensumlitteraturen. Et viktig argument for dette er at jevn kjønnsbalanse er et ideal som ikke er like gjennomførbart i alle emner. I for eksempel klassisk teori vil dette være tilnærmet umulig, om man samtidig skal være tro mot disiplinens tradisjoner, mener flere av informantene. Informantene opplever autonomien som svært viktig for å ivareta idealet om forskningsbasert undervisning.

Det kvantitative materialet viser store variasjoner i kjønnsbalanse mellom de ulike emnene, noe som gjenspeiler seg i det informantene sier. De har stor frihet til å legge opp pensum slik de ønsker, noe som fører til at noen emner er helt uten kvinnelige forfattere, og andre har overvekt

av kvinner. Det kan tyde på at det ikke er strukturelle føringer, men informantenes egne interesser og emnets «karakter» som avgjør kjønnsbalansen. Det er interessant at fordypningsemnene, som informantene mener er de emnene hvor faglærer har mest autonomi, også er de emnene med jevnest kjønnsbalanse. Det er ikke nødvendigvis slik at tydelige retningslinjer vil føre til jevn kjønnsbalanse. Samtidig er fordypningsemnene de emnene som har mest rom for emneansvarliges egne interesser, og som i minst grad trenger å forholde seg til kanon og disiplinens tradisjoner.

Noen av informantene uttrykker at de gjerne ønsker en generell oppfordring om å inkludere flere perspektiver på pensum. De mener samtidig at strengere føringer ikke er veien å gå. Informant M4 sier at mangfoldet og kjønnsbalansen må komme fra forskningsmiljøet, «gjennom en sakte revolusjon», og må ikke fastsettes på institusjonelt nivå. Strengere retningslinjer vil frarøve foreleserne deres akademiske frihet. Det er et viktig ideal for universitetene at de skal være forskningsbasert, og innholdet i undervisningen skal ikke være formet eller styrt av myndighetene (Hjelseth, 2019).

5.2.2 Faglige hensyn

Den overnevnte autonomien utøves innenfor noen vitenskapelige kriterier som setter føringer for hvordan informantene vurderer hva som bør være på pensum, og generelt hva som er faglig kvalitet. Jeg vil i dette underkapittelet utforske dette gjennom forskningsspørsmålet: *Hvilke faglige hensyn opplever informantene som viktige når de skal legge opp pensum, og hvordan snakker de om kjønn i forbindelse med pensumarbeidet?*

Generelt synes informantene at det å legge opp pensum er en vanskelig oppgave. De opplever at det er veldig mange hensyn som må tas. Under følger en liste over faglige kriterier som informantene uttrykker som viktige for deres utvelgelsesprosesser.

• Faglig kvalitet	• Kontinuitet
• Flere perspektiver	• Hva som har fungert tidligere
• God empiri	• Bedagelighet
• Tilgjengelig (forståelig)	• Dekke de viktigste forskningsområdene
• Tilgjengelig (fysisk eller digital tilgang)	• De viktigste teoretiske kontroversene eller spørsmålene
• Eksempel på god akademisk skriving	• Originalitet
• Interessant metode	• Fruktbarhet
• Gode eksempler	• Kompleksitet
• Aktualitet	• Interessant
• Relevans	

Figur 7: Oversikt over informantenes kvalitetskriterier

Kriteriene fremstår nokså generelle, og det er få som tydelig vil være til fordel for ett av kjønnene. Det er ingen av ordene som er direkte knyttet til kjønn, og det kan se ut til at pensumarbeid anses som en grunnleggende kjønnsløs aktivitet. Det kan likevel være verdt å se nærmere på noen av kriteriene. Kriteriene «dekke de viktigste forskningsområdene» og «de viktigste teoretiske kontroversene eller spørsmålene» vil kunne føre til at mannens «nøytrale» temaer anses som viktigere for faget (Smith, 1990), da det er menn som har dominert fagfeltet gjennom historien (Connell, 1997) og på mange måter har definert hva som er de viktigste forskningsområdene og teoretiske spørsmålene. «Hva som har fungert tidligere», «kontinuitet» og «bedagelighet» er tre kriterier som kan føre til (ukritisk) reproduksjon av gamle vaner, og vil dermed kunne være til fordel for menn, både på grunnlag av homososial reproduksjon (Kanter, 1993) og disiplinens tradisjoner (Connell, 1997). Resten av listen er relativt generell, og det er i stor grad opp til den enkelte foreleser å bedømme hva som er «faglig kvalitet», «god empiri» og «interessant metode». Noen av kriteriene, samt mangel på spesifisering, kan føre til avansert diskriminering – kriteriene er logiske, men kan likevel være til fordel for mannlige sosiologer (Dressel m.fl., 1994).

Informantene opplever at det å velge pensum i seg selv er svært krevende, og at det å fylle alle kravene de stiller til en god pensumliste ikke er enkelt. De uttrykker at de ikke er helt fornøyde med pensumlistene de selv legger opp, og at de sliter med å få det til å fungere optimalt. Hva de opplever som problemet med pensumet varierer, og det kan derfor være ulike årsaker som ligger bak. Blant forklaringene som presenteres av informantene er press fra studenter og instituttet om å ha flere kvinner og andre perspektiver på pensum, manglende utvalg av gode lærebøker, og kompromisser med kollegaer. Da informantene ble spurt om hva de mener er en god pensumliste var faglig kvalitet det kriteriet som var mest gjennomgående. Samtidig var perspektivmangfold og kjønn noe flere av informantene snakket mye om, men som de ikke

nevnte som et viktig kriterium. I det følgende vil jeg diskutere disse to faglige hensynene med utgangspunkt i informantenes erfaringer og meninger.

For alle informantene kommer faglig kvalitet frem som det viktigste hensynet når de skal legge opp pensum. Informantene opplever det som sitt ansvar å introdusere studentene for det viktigste og beste innenfor sosiologisk teori. På spørsmål om hva informantene legger i «faglig kvalitet» og «god sosiologi», drar de litt på svaret. Det fremstår vanskelig å definere helt hvordan de vurderer dette, og det kan virke som om dette er et spørsmål informantene ikke har reflektert så mye over. Informant M4 trekker frem fagfellevurderingen og kanon som de viktigste kvalitetsindikatorerne. Dersom de ikke har noen andre kriterier enn at tekstene skal være kanonisert eller fagfellevurdert, vil mye av utvalget kunne dreie seg om hva foreleserne selv synes er interessant, eller hva de kjenner til fra før. Flere av informantene sier også at de velger pensum utfra hva de selv synes er interessant.

I intervjuene fremkommer det ikke noe tydelig svar på hva som er kvalitet. Et av forslagene er at det kan være knyttet til originalitet, fruktbarhet og kompleksitet. Disse er kvalitetskriterier for sosiologiske teorier, og i forlengelsen av dette vil det avgjøre om en teori er god nok til å undervises i, og dermed settes på pensum. Generelt i materialet er det nesten uten unntak ingen som formulerer eksplisitt argument mot konkrete kvinnelige sosiologer, men en av de mannlige informantene mener at en av grunnene til at kvinner er underrepresentert i kanon er at det ikke er noen kvinnelige sosiologer som tilfredsstill kriteriene om originalitet, fruktbarhet og kompleksitet. Dette samsvarer med Mouzelis (1997) syn på mannsdominansen i kanon.

Det er generelt enighet blant informantene om at kjønn ikke er et ubetydelig hensyn når de legger opp pensum. Likevel er tilnærmingen deres til kjønnsbalanse varierende. Noen av informantene mener dette ikke er spesielt viktig, men sier at et kjønnsperspektiv ligger i bakhodet, og kan tas hensyn til når alt annet er tilfredsstillt (som faglig kvalitet, god teori, aktualitet og relevante eksempler). Andre mener at man hele tiden må jobbe aktivt for kjønnsbalanse, og telle antall kvinner på pensum. Alle informantene er enige i at faglig kvalitet og kvinner på pensum ikke er motsetninger, men noen av informantene strekker seg tilsynelatende lengre for å finne og få inn de tekstene som har blitt ignorert tidligere, og som kan bidra med et annet perspektiv.

Informant K3 uttrykker at dersom man ikke har kjønnsperspektiv i tankene under hele prosessen vil man sitte igjen på slutten og lete etter en kvinne som har skrevet en tekst om et bestemt

tema. Dette kan skape et inntrykk av at det ikke finnes noen kvinnelige sosiologer som skriver relevante tekster. Ved å tenke at kvinnelige forfattere skal fylle «hull» i pensum stiller man noen spesifikke krav til de kvinnelige forfatterne, som kommer i tillegg til de generelle kvalitetskriteriene. I så tilfelle stilles det irrasjonelle og urettferdige krav til de kvinnelige forfatterne, som likevel kan forklares med logiske argumenter. Dette er et eksempel på avansert diskriminering i pensumutviklingen (Dressel m.fl., 1994). Jeg tolker det slik at informant K3 mener man gjennom hele prosessen skal være oppmerksom på ulike perspektiv, og at dette burde være et av kriteriene man stiller til en god pensumliste. Ved å behandle kjønn som en variabel som man kan velge å ha med eller ikke ha med, mener Stacey og Thorne (1985) at man hindrer feministiske perspektivers inntog i den sosiologiske disiplinen. De mener kjønn bør anerkjennes som et sentralt teoretisk konsept, og at dette vil føre til at sosiologien gjennomgår en ordentlig feministisk revolusjon.

De kvinnelige informantene fremstår mer opptatt av å få kvinnelige forfattere inn på pensum enn de mannlige gjør. Dette gjenspeiles i den kvantitative analysen, som viser at kvinnelige emneansvarlige har jevnere kjønnsbalanse på sine pensumlister enn mannlige emneansvarlige har. Dette kan være et resultat av homososial reproduksjon (Kanter, 1993), da de har en tendens til å velge seg selv og likesinnede på pensum. For de kvinnelige emneansvarlige virker dette likevel som et mer bevisst valg enn en psykologisk mekanisme. Informant K3 sier hun er nærmest aktivist på dette området, mens informant K4 og K2 opplever at de har spilt rollen som «vaktbikkje» og «politi» ved instituttet, og har rettet pekefinger når kvinner blir ekskludert. Flere av de kvinnelige informantene opplever at de har et ekstra ansvar for å få kvinner inn på pensum.

Ifølge standpunktfeminismen er menneskers sosiale ståsted viktige ressurser i alle handlinger og relasjoner. Ettersom kvinner og menn har ulike sosiale ståsted (Lorber, 2005; Ulvestad, 2016), har kvinner et annet utgangspunkt i møte med sosiologiens strukturer og tradisjoner. I sosiologiens tilfelle går kjønnsdiskriminerende strukturer på kvinners bekostning, noe som gjør at kvinner i større grad vil erfare og kjenne diskrimineringen. Dette gir kvinner større motivasjon for å ta tak i skjevhetene og endre strukturene, og kan være en av grunnene til at kvinner er mer bevisst kjønn når de legger opp pensum. Studier viser at kvinner er mer tilbøyelig til å oppdage skjevheter basert på kjønn (Lorber, 2005), og kvinnelige akademikere utfordrer i større grad ideen om mannen som nøytral (Nielsen, Andersen, Schiebinger & Schneider, 2017). Dette ser vi gjenspeile seg i både det kvalitative og det kvantitative materialet.

I intervjuene fremstår samtlige informanter bevisst på kjønnen ubalanse på pensum, men til tross for at alle i utgangspunktet fremstår positive til kvinners inntog i universitetene og kunnskapsproduksjonen, virker mennenes holdninger til kjønnsbalanse i pensum noe mer resignert, passiv, og i noen tilfeller virker det som de tar litt avstand. Mennene bruker generelt mer negativt ladede ord når de snakker om økt kjønnsbalanse. De bruker ord som «sjokkterapi», «kvotering» og «identitetspolitisk korrekt». Til sammenligning bruker kvinnene ord som «mangfold», «bidragsytere» og «representasjon». Flere av mennene ønsker ikke å gå aktivt inn for å få flere kvinner på pensum og mener at dette er en skjevhet som vil jevne seg ut over tid. Kvinnene, derimot, mener at kjønnsbalanse er noe man må følge med på, og være bevisst på hele tiden. Det kan argumenteres for at mennenes passive holdning til kjønnsforskning i pensum er en form for usynliggjøring (Kvande & Rasmussen, 1993). I sosial teori, hvor kvinner gjerne er i mindretall, blir kvinnene hovedsakelig synlig som kvinne, og som et «annet perspektiv» heller enn som likestilte teoretikere.

Kvinner i sosiologifeltet som helhet er ikke i mindretall, og dermed vil usynliggjøringen ikke være like gjeldende, da usynliggjøring ifølge Kvande og Rasmussen (1993) er et resultat av at kvinner er i mindretall. Økt antall kvinnelige sosiologer, og kvinner ved instituttene, kan ha bidratt til å jevne ut den overordnede kjønnsbalansen. Dette støttes av den kvantitative analysen, som viser at kvinnelige emneansvarlige har større andel kvinnelige forfattere på pensum. Kvinnenes aktive og bevisste holdning til kjønn bidrar til å jevne ut forskjellene. Dette forsterker teorien om at menns passive holdning og (ubevisste) usynliggjøring av kvinner som sosiologer reproducerer mannsbiaset i deres emner.

Mennene opplever tilsynelatende i mindre grad en ansvarsfølelse knyttet til å få kvinnelige forfattere på pensum. Flere av de mannlige informantene uttrykker likevel at de er opptatt av kjønnsbalanse. Informant M1 uttrykker et ønske om et større «trøkk» på å jevne ut kjønnsbalansen. Han tror ikke bevisstgjøring er tilstrekkelig, og mener sosiologifeltet kan trenge en mer åpen og aktiv debatt i offentligheten knyttet til kjønn. Samtidig etterlyser han mer spesifikke og faglige argumentasjoner for *hvorfor* man burde ha flere kvinner inn på pensum. For selv om informant M1 i utgangspunktet er positiv til jevnere kjønnsbalanse fra et likestillingsperspektiv, savner han gode, tydelige argumenter for hvorfor dette er viktig for sosiologien som fagfelt.

Flere av de mannlige informantene trekker frem eksempler på kvinnelige teoretikere de har eller har vurdert å sette på pensum. Samtidig gir resonnementene deres inntrykk av at de i større

grad er kritiske til de kvinnelige teoretikerne enn de mannlige som allerede er kanonisert. Informant M3 resonnerer slik:

Og da har jeg i lang tid hatt lyst til å inndra Donna Haraway i den, som jo er sånn en feminist som liksom også er litt oppi tiden, fordi hun har laget noen teknologistudier og sånn, som jeg synes er spennende. Men det er også veldig, veldig vanskelig stoff. Det er virkelig, ja, det er vanskelig for studentene, og det gjør at jeg har vært litt redd for å få inndra det (M3).

Her ser vi hvordan informant M3 vurderer om han skal inkludere Donna Haraway på pensum eller ikke. Han uttrykker interesse for hennes arbeid, og trekker frem at hun også er svært aktuell. Likevel holder han litt igjen, ettersom det er «veldig, veldig vanskelig stoff». Flere av informantene har snakket om viktigheten av å lære å lese og forstå avansert teori, og noen har også nevnt mannlige sosiologer som er vanskelige å forstå, men som de har på pensum fordi det er sentralt for faget. Her ser vi kanons sterke posisjon (Parker, 1997) gjenspeile seg i vurderingene informantene gjør. Dette vil diskuteres mer i kapittel 5.2.3. Etter et kort resonnement kommer informant M3 frem til flere argumenter for å sette Donna Haraway på pensum:

Men, jeg har også hatt noen andre ting på pensum som også var virkelig vanskelig, og som studentene også virkelig har vondt ved å skulle lære, og nå er min konklusjon at det kan være jeg skal prøve med Haraway, altså. Fordi det egentlig også fungerer bedre med noen av de andre delene av pensum (M3).

Her viser informant M3 hvordan ulike variabler spiller inn på vurderingen av pensumlitteratur. Han har også snakket om andre faktorer som påvirker avgjørelsene hans. Han forsøker å finne aktuell, spennende teori, som også er noe studentene ikke har hatt på andre emner, samtidig som det ikke skal være for avansert, og pedagogisk skal det passe sammen med andre deler av pensum. Det kan virke som om flere av disse faktorene må klaffe for at han skal sette Donna Haraway på pensum. Informant M3 er ikke alene om å stille høye krav til de kvinnelige sosiologene. Kanon har allerede et kvalitetsstempel, som gjør at foreleserne ikke trenger å forsvare å sette kanoniserte tekster på pensum i like stor grad som de trenger å forsvare «ikke-kanoniserte» tekster. Disse kriteriene som stilles til kvinnelige sosiologer er et resultat av eksellenskulturen (Rasmussen, 2017) som preger fagfeltet, og kan også være et tegn på avansert diskriminering (Dressel m.fl., 1994). Informant K3s argument om at det er lett for å ende opp med å lete etter kvinner som skal fylle bestemte «hull» i pensum kan ses i sammenheng med Informant M3s resonnement.

Det er ikke nødvendigvis slik at mannlige forelesere *ønsker* å holde kvinner utenfor pensum. Materialet tyder vel heller på det motsatte. Det kan derimot se ut til at det er en lang historie med diskriminerende strukturer (Connell, 1997), sammen med en treghet i systemet, som gjør at det fortsatt er kjønnsforskjeller. I sosiologien generelt, og sosial teori spesielt, anses de mannlige teoretikerne som sentrale grunnpilarer – bærebjelker for disiplinen – mens kvinnene er i periferien. Måten informantene ser de kvinnelige og de mannlige sosiologene på virker internalisert i deres forståelse av det sosiologiske fagfeltet. Det er ikke noe de nødvendigvis har et spesielt bevisst forhold til. Informant M1 forteller om hvordan han i et av fordypningseminene hans forsøker å balansere kjønnene i pensum. Til tross for informant M1s intensjon om å skape jevn kjønnsbalanse, kan man utfra formuleringen hans tolke et slags teoretisk hierarki. Han forteller at han «prøver å liksom ha en bredde i tematikken der, sånn at også de tingene som typisk er sånn kvinnetemaer også er med, og er inne og jamstilt med de tunge, mannlige temaene».

Informant M1 oppleves generelt bevisst på kvinnelig representasjon, men formuleringen kan likevel tyde på at kvinners og menns teorier ikke er likestilt i hans vurdering av dem. Det kan tolkes slik at informant M1 ilegger menns forskning mer «tyngde», mens kvinnenes forskning nærmest blir avfeid som «de tingene som typisk er sånn kvinnetemaer». Dette kan også kobles til mannens «nøytrale posisjon» (Widerberg, 1995). Hvilke temaer er det informant M1 mener er mannlige temaer? Dette kan tolkes som et (om noe ubevisst) uttrykk for mannen som norm i sosiologien og samfunnet. Det er også interessant hvordan informant M1 beskriver de mannlige temaene som «tunge», som en motsetning til de kvinnelige temaene. Det er mulig informant M1 bruker disse beskrivelsene for å illustrere en generell oppfatning, heller enn sine egne meninger. Uansett gir det et klart bilde på hvordan tradisjonelle kvinnelige og mannlige temaer stilles i et hierarki med mannlig dominans.

Informant K2 mener mannlige sosiologer oftere er interessert i «skrivebordsøvelser», som å skrive teoribøker, mens kvinnelige sosiologer i større grad er interessert i å møte mennesker og søker å løse samfunnsproblemer. Måten informant K2 ordlegger seg på antyder noen fordommer mot menns forskning som usosial, mens kvinners forskning fremstilles mer interessant og aktiv. Informant K2s opplevelser støttes av Dressel m.fl. (1994) sin forskning, som viser at menn er mer opptatt av grunnforskning, mens kvinner heller gjør anvendt forskning. Ifølge Dressel m.fl. (1994) blir grunnforskning i større grad anerkjent i academia enn anvendt forskning, og særlig menn anser grunnforskning som mer verdifull. Når sosiologien som fagfelt i tillegg anser mannen som nøytral vil kvinners forskning bli ansett som

nisje, da den både har lavere status, og kun anses som aktuell for deler av befolkningen. Dette gjør at tekster skrevet av kvinner i mindre grad anses som sentrale for faget, og inkluderes heller som «et annet perspektiv» på mannens «generelle teorier» (Smith, 1990). Når det er sagt, skal vi ikke se bort ifra at resultatet av menn og kvinners ulike forskningsinteresser fører til at det er flere innføringsbøker og teoribøker skrevet av mannlige sosiologer, og at nettopp tilgangen på litteratur er del av årsaken til dagens kjønnsmonstre.

Den kvantitative analysen viser store kjønnsforskjeller i andel bøker og bokkapitler skrevet av menn og kvinner på pensum. Mennenes tekster er lengre, og langt flere av bøkene er skrevet av menn enn av kvinner. Denne fordelingen kan tolkes som at hovedtekstene er skrevet av menn, mens kvinner blir inkludert som tillegglitteratur og artikler som eksemplifiserer, problematiserer eller tilbyr et annet perspektiv. Dette kan være et resultat av at fagfeltet anser menns perspektiv, menns problemstillinger og metoder som universelle (Smith, 1990), men det kan også være et tegn på at kvinnelige sosiologer skriver færre bøker enn mannlige. Det kan også bety at menn skriver flere ord, mens kvinner i større grad fatter seg i korthet. Analysen gir ikke noe grunnlag for å argumentere for dette, men det kan ikke utelukkes som en forklaring.

«Gettoiseringen» av kvinnelige forfattere, som det kvantitative materialet viser, antyder at kvinner ikke er «relevante» i alle emner, verken som kjernelitteratur eller som et «kvinnelig perspektiv». Særlig i teoriemnene er kvinneandelen lav. Flere av informantene snakker om utfordringer knyttet til å få flere kvinner inn på pensum i disse emnene. En av årsakene til dette er den sosiologiske kanons sentrale rolle i sosiologien, spesielt i innføringsemner og sosial teori.

5.2.3 Den sosiologiske kanon

I sosiologien som disiplin er det en felles forståelse av kanon som en viktig markør av sosiologifaglig kvalitet. Kanons homogene karakter og etablerte posisjon i disiplinen skaper noen rammer som hindrer jevn kjønnsbalanse. I dette underkapittelet problematiseres og diskuteres kanons rolle i pensum, med utgangspunkt i forskningsspørsmålet: *På hvilke måter forholder informantene seg til kanon, og hvordan kan dette påvirke kjønnsbalansen på pensum?*

Det er generelt stor enighet blant informantene om kanons sentrale rolle i sosiologien. Kanons posisjon i teoriemnene gjør det, ifølge informantene, vanskelig å sørge for jevn kjønnsbalanse i disse emnene. Dette samsvarer med det kvantitative materialet, som viser at teoriemnene har særlig store kjønnsforskjeller. Ingen av informantene uttrykker noe spesielt ønske om å velte

kanon, men flere problematiserer kanons homogene karakter. Alle informantene er bevisst på denne homogeniteten, men i hvor stor grad de lar dette påvirke og forme undervisningen sin varierer. I det følgende vil jeg trekke frem noen av tilnærmingene, og diskutere hvilken betydning dette kan ha for kjønns mønstrene i pensum. I siste del av kapittelet vil jeg presentere en modell basert på fire idealtyper, utviklet med utgangspunkt i informantenes relasjon og pedagogiske tilnærming til kanon. Informantenes forhold til kanon er spesielt viktig for denne oppgaven nettopp på grunn av kanons sentrale rolle i sosiologien, og på grunn av sin mannsdominerte tradisjon.

Alle informantene snakker om hvor viktig klassikerne er for sosiologifaget. Informant M4 omtaler klassikerne som et slags «minste felles multiplum», og alle informantene mener at dette er teorier som alle sosiologer må ha kjennskap til. Flere av informantene vektlegger den historiske verdien av klassikerne. De argumenterer for at klassikerne, uavhengig av sin relevans i dag, har hatt stor innflytelse på senere sosiologer, og generelt på det sosiologiske fagfeltet. Å kjenne fagets historie og utvikling fremstår for informantene som sentralt for sosiologisk forståelse. Informant M2 snakker om klassikerne og sosial teori som sosiologiens kjerne. Han mener at det er denne tradisjonen som «virkelig binder faget sammen, og som gjør sosiologi til sosiologi». Det er tradisjonen for klassikerne som gjør sosiologien til noe mer enn bare samfunnsvitenskap. Informant M2 opplever kanon som mer enn bare historisk viktig – det er også viktig og god teori i seg selv.

Forståelse for «kanontekster» fremstilles som grunnleggende for videre forståelse i faget, og det er noe flere av informantene opplever at de må undervise i, selv om de ikke alltid synes teoriene er spennende selv. En av informantene beskriver det som sin «fordømte plikt å undervise» i sosiologiens tradisjoner, uavhengig av egne faglige interesser for teoriene. Kanon beskrives som noe studentene har «krav på å vite». Informantene setter det de mener er studentenes «faglige behov» over sine egne. Her legger de til grunn kanon som et minimumskrav for hva de som forelesere i teoriemner må undervise i.

Informant K2 anerkjenner også at klassikerne er sentrale for faget, og snakker om hvordan mannsbiaset i sosiologien derfor er vanskelig å gjøre noe med. Måten hun snakker om dem på gir et inntrykk av at man som sosiolog må akseptere at historien er hva den er, og at man ikke kan endre på den ujevne kjønnsbalansen i den sosiologiske tradisjonen. Klassikerne er klassikere, og som informant K2 sier: «du kan ikke skifte kjønn på dem så fort». Videre sier hun at kjønnsbalansen på pensum avhenger av hva man er interessert i, og om man har et

«gudeskikkelseshierarki eller ei». Jeg tolker det som at hun mener noen verdsetter klassikerne høyere enn andre, og nærmest regner dem som guder i sosiologien. Jeg forstår det slik at hun mener at forelesere som har et «gudeskikkelseshierarki» vil ha færre kvinner på pensum fordi de da vil verdsette klassikerne svært høyt.

Flere informanter adresserer det store kvinnelige fraværet i kanon. Noen av dem trekker dette inn som argument for hvorfor et ideal om jevn kjønnsbalanse på pensum vil kunne være vanskelig å imøtekomme. Informant M3 sier han er forsiktig med å legge opp et pensum med teoretikere som ikke er kanonisert. Tekster han ikke nødvendigvis er spesielt interessert i selv, men som er kanonisert, vil han sette på pensum fordi det er sentralt for fagets historie, mens tekster som ikke er kanonisert må han selv finne veldig spennende for at det skal settes på pensum. Klassikernes sentrale rolle gjør at de «må» være på pensum, noe som gjør at andre teoretikere, som kvinner eller ikke-vestlige, får mindre plass. Dette skiller sosiologien fra andre fagfelt, hvor klassiske tenkere har mindre betydning, og kvinnelige teoretikere har fått større plass i disiplinen, som i historie og sosialantropologi (Stacey & Thorne, 1985).

Informantene opplever at kvinner er mer opptatt av kvinnelige forfattere. Dette samsvarer med den kvantitative analysen, hvor vi ser at kvinnelige emneansvarlige oftere setter kvinner på pensum. Men også informant K1 synes det er vanskelig å få kvinnelige teoretikere inn på pensum i sosial teori. Hun har likevel funnet et kompromiss, hvor hun benytter sekundærtekster av kvinnelige sosiologer. På denne måten kan hun få inn flere perspektiv i et emne som har en svært homogen tradisjon. Slike aktive, bevisste tiltak kan være det som skiller mannlige og kvinnelige emneansvarlige, og det kan være slike tiltak som skaper jevnere kjønnsbalanse (Kvande & Rasmussen, 1993; Nielsen m.fl., 2017).

Som vi har sett har kanon en sentral rolle i sosiologiundervisningen ved universitetene. Flere av informantene, i samsvar med mye av kritikken mot kanon (Connell, 1997; Parker, 1997), mener at kanon bør problematiseres. De understreker at dette ikke kun dreier seg om kjønn, men også om andre faktorer, som etnisitet. Informant M1 opplever at definisjonen for hva som er klassisk gjør det vanskelig å få flere kvinner inn på pensum. Han påpeker at hva som er klassisk ikke handler om å være en pionér, men om å være den som har den innflytelsesrike formuleringen av noe, altså om å bli sitert. Dette er en praksis som fortsatt er gjeldende i dagens sosiologi; anerkjennelse oppnås gjennom sitering (Rasmussen, 2017, 2019).

Videre argumenterer informant M1 for at det ikke nødvendigvis er kvaliteten som avgjør om en formulering blir innflytelsesrik. Det handler i stor grad om virkningshistorien; om hvordan de har blitt lest, fortolket og ikke minst formet senere forskning. Informant M1 understreker at virkningshistorien har noen sosiale skjevheter, noe som har ført til et mannsbias, hvor menn har større innflytelse enn kvinner. Dette samsvarer med Connells (1997) beskrivelser av kanonutviklingen. Når virkningshistorien er så viktig for hva som blir kanonisert er det særlig vanskelig å få kvinner inn på kanon, ettersom historiens forløp i stor grad har ignorert eller forhindret kvinnelige akademikere. På denne måten har kvinnelige sosiologer hatt liten innflytelse i disiplinen. Informant M1 fremstår bevisst kjønnsforskjellene i den klassiske sosiologien, og anerkjenner dette som en utfordring. Han gir generelt uttrykk for at han mener kanon bør problematiseres. Dette betyr ikke at han ønsker å endre den, og han sier selv at han ikke ser at man kan «kvotere» vekk dette mannsbiaset. Han sier at man kan prøve å bøte på skjevhetene, men at dette vil føre med seg et problem ved at man står i fare for å gi et skeivt bilde på hvordan historien har forløpt seg. I stedet ønsker han å problematisere denne situasjonen sammen med studentene.

Det er flere informanter som mener problematisering av kanon er den beste løsningen. Informant M3 sier at han pleier å vise distanse til kanon gjennom å beskrive klassikerne som «de store, døde, hvite menn». Videre sier han:

Jeg tror nok vi viser simpelthen i kraft av vår måte å snakke om det på, at vi har en viss distanse til kanon og til former for, hva skal man si, sekularisering av kongerekken. Det er klart, det kunne se annerledes ut, og vi vil også komme til det, sannsynligvis» (M3).

Her viser han at han har et sosialkonstruktivistisk perspektiv på kanonutviklingen (Berger & Luckmann, 2000), og ser også for seg at sosiologien på sikt vil oppnå en jevnere kjønnsbalanse. Jeg får inntrykk av at dette også er noe han ønsker. Formuleringen «sekularisering av kongerekken» skaper et bilde av en gammel, kanskje utdatert, tradisjon, og ikke minst en form for frigjøring fra denne tradisjonen. Å beskrive klassikerne som en «kongerække» viser hvor sentrale de har vært, og ikke minst hvor mye respekt de har i den sosiologiske disiplinen, samtidig som det kan illustrere en slags avstand mellom klassikerne og andre sosiologer.

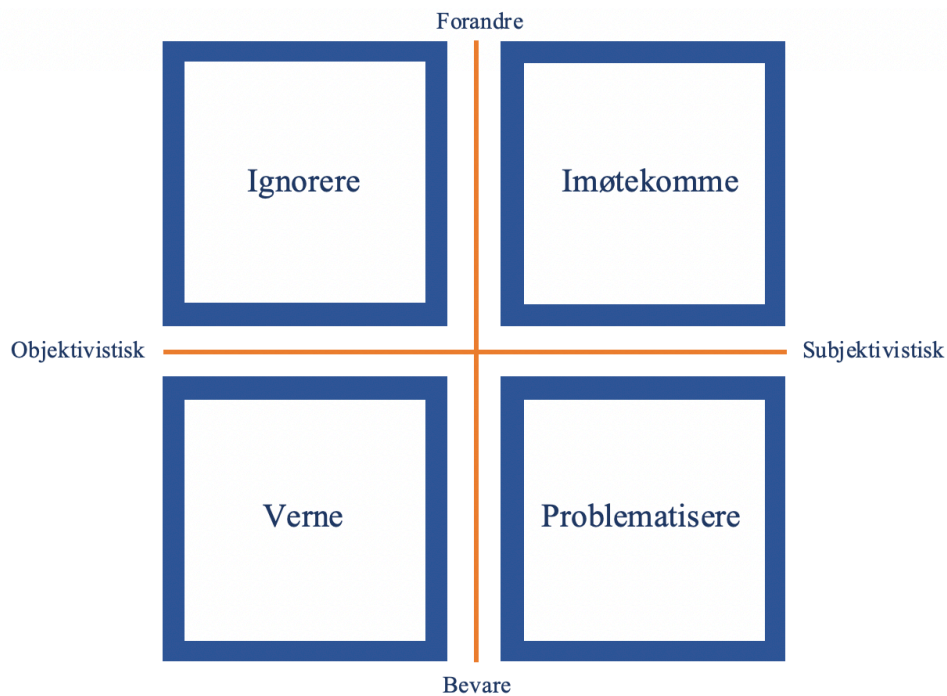
Informant M2 uttrykker i mindre grad et ønske om å problematisere kanon. Han er enig i at kjønnsbalansen i kanon er noe man kan diskutere med studentene, men først og fremst er det viktigste og beste han gjør for studentene å gi dem det beste sosiologien har å by på, som i hans mening er kanon. Informant M2 legger til grunn at det finnes *objektive* kriterier for hva som er

god sosiologisk teori. De kanoniserte sosiologene er kanonisert nettopp på grunn av deres faglige kvalitet, og det handler ikke om perspektiv og virkningshistorie. Informant M2 argumenterer for at de kanoniserte teoriene er viktige å undervise i fordi de er *de beste* og ikke fordi de har hatt stor betydning for senere teoriutvikling. I lys av standpunktteori kan det argumenteres for at informant M2s standpunkt som mann kan påvirke måten han leser de kvinnelige sosiologene på, og gjøre at han i mindre grad erfarer teoriene som fruktbare (Smith, 1990; Widerberg, 1995). Hvorvidt informantene mener forskerens standpunkt har betydning for forskningens resultater fremstår som en påvirkende faktor for deres forhold til kanon, og informantenes syn på standpunktteori er tilsynelatende variert.

Som vi har sett mener de fleste informantene at kanon er helt sentral sosiologisk kunnskap, og det argumentet som fremstår som det viktigste for å undervise i kanon er at dette er gode teorier som vil gjøre studentene i stand til å forklare sosiale fenomener. Ved å studere klassikerne og kjenne deres teorier godt vil studentene kunne anvende dem til nye problemstillinger, og også utvikle egne teorier. Men hvorvidt kanon er tilstrekkelig på lang sikt er det uenighet om. Noen av informantene mener at en må supplere med alternative tekster, andre mener fokuset burde ligge på temaer heller enn tenkere og tekster.

Modell av pedagogiske tilnærminger til kanon

Med utgangspunkt i det kvalitative datamaterialet har jeg utviklet en modell med fire idealtyper for hvordan forelesere forholder seg til kanon i pedagogisk sammenheng. Idealtypene er basert på informantenes forhold til kanon, og er utviklet ved hjelp av to akser. Den ene akse beskriver aktørens perspektiv på utviklingen av kanon, mens den andre akse beskriver informantens tanker om kanons fremtidige rolle i faget. I sin mest ekstreme form varierer den første akse fra at kanon består av objektive sannheter om hva som er *god* sosiologi, til at kanon er helt vilkårlig, konstruert av tilfeldigheter, sosiale relasjoner og som konsekvens av samfunnet den oppsto i. Jeg har kalt de to motpolene «objektivistisk» og «subjektivistisk». Den andre akse varierer, i sin mest ekstreme form, fra at kanon bør bevares nøyaktig som den er, til å forandre store deler av kanon ved å bytte ut tekster, eller til og med velte kanon. Dette er fire ekstremer, og aktøren vil som regel befinne seg et sted imellom. De forskjellige kombinasjonene av disse aksene og motpolene kan man definere som fire idealtyper: «imøtekomme», «problematisere», «verne» og «ignorere».

Figur 8: Modell av pedagogiske tilnærminger til kanon

En aktør som har et subjektivistisk perspektiv på kanons utvikling, og som også ønsker å forandre kanon, vil forsøke å «imøtekomme» kritikken og søke å løfte frem teorier og sosiologer som har blitt ekskludert fra kanon tidligere. Aktøren vil anse kanon som subjektiv, sosialt konstruert, og i stor grad påvirket av virkningshistorien. En slik aktør vil kunne se kanon som et viktig bidrag, og med viktig historisk betydning, men vil også hevde at andre sosiologer har vært sentrale og innflytelsesrike, og at disse må synliggjøres. En aktør med denne tilnærmingen vil også kunne argumentere for at kanon i seg selv ikke har stor verdi, og at ved å beholde kanon vil man kunne svekke sosiologifaget gjennom å utelukke andre perspektiv og teorier som er tilpasset dagens samfunn. En «imøtekommer» vil kombinere kanon-kritisk litteratur med eldre tekster av kvinnelige sosiologer, noe som vil føre til større andel kvinnelige forfattere på pensum.

En aktør som ikke ønsker å endre kanon, men på lik linje med imøtekommeren anser virkningshistorien som sentral i utviklingen av kanon, vil ha en «problematiserende» tilnærming. Denne aktøren vil mene at en teori ikke nødvendigvis trenger å være den beste teorien for å bli den mest innflytelsesrike. Aktøren vil søke å diskutere kanons utvikling sammen med studentene, men vil ikke ha noe mål om å *endre* kanon. Kanon vil forbli som den er, men vil miste noe av sin «makt» i fagfeltet, da den vil bli kritisert og problematisert. Dette vil kunne føre til et større mangfold i pensumlitteraturen, og vil på denne måten også føre til flere kvinnelige forfattere på pensum. En aktør som tar problematiseringstilnærmingen vil

argumentere for at kanon er viktig å beholde, og problematisere, hovedsakelig på grunn av kanons historiske betydning og innflytelse på senere sosiologi.

«Vernere» er aktører som ønsker å beholde kanon som den er, og som ser kanon som verdifull i seg selv. Aktøren vil argumentere for at klassikerne tross alt er de aller beste innen feltet, og at kanon er en samling av den (objektivt) aller beste sosiologien, og ikke nødvendigvis bare den mest anerkjente og innflytelsesrike sosiologien. Vernereren mener at det finnes objektive kriterier for hva som utgjør en god, akademisk tekst og god sosiologisk teori. Det er disse kriteriene som er grunnlaget for kanon, og de kanoniserte tekstene har overlevd nettopp på grunn av sin høye kvalitet og fruktbarhet. En aktør som har en vernende tilnærming vil argumentere for at kanon er viktig å kjenne til på grunn av teoriens enestående kvalitet. Denne aktøren vil i minst grad søke jevnere kjønnsbalanse i pensum, da aktøren i hovedsak vil forholde seg til kanon slik den er, og mener at en sosiolog som kjenner kanon godt også vil være godt rustet til å anvende disse teoriene i egne problemstillinger, uavhengig av kjønn, etnisitet eller klasse.

Den siste idealtypen er «ignorere». En aktør med denne tilnærmingen til kanon vil ha et objektivistisk syn på kanon og vil mene at det finnes noen objektive kriterier som kan avgjøre om en sosiologisk teori er verdig å bli kanonisert. Likevel vil ikke aktøren anerkjenne kanons verdi for dagens samfunn. En slik aktør vil kunne mene at de kanoniserte tekstene er kanonisert nettopp fordi de objektivt er de beste, men samtidig argumentere for at kanon bidrar til å reproducere skillet mellom kvinnelige og mannlige sosiologer, og mellom vestlige og ikke-vestlige. En slik aktør vil argumentere for at kanon må oppdateres slik at den i større grad gjenspeiler dagens samfunn. Det vil også kunne innebære å velte kanon, eller forme undervisningen uavhengig av kanoniserte tekster, og på denne måten er det stor sannsynlighet for et større mangfold i pensum.

I mitt utvalg møtte jeg ikke på noen aktører med ignorerende tilnærming, men informant K3 er den informanten som er nærmest. Hun mener ikke at kanon skal ignoreres helt, men mener at man ved å organisere innføringsemnene etter klassikere, heller enn tema, utestenger en rekke interessante teorier og sosiologer. Informant K3 mener sosiologien vil tjene på en omorganisering og en utvikling i hvordan man tenker sosial teori. Hun mener også at flere av de kvinnelige sosiologene ikke deler mange av de typiske «klassiker-karakteristikkene», og derfor ikke hører hjemme i kanon, slik kanon ser ut i dag. Samtidig er hun opptatt av verdien av ulike perspektiver, og mener at sosiologi som disiplin har mye å tjene på større mangfold, også i selve «kjernen» av faget.

Informant M2 er en av informantene som kan defineres som en «verner». Han uttrykker tydelig at han mener kanontekstene er kanonisert nettopp fordi det er den beste sosiologien. Informant M2 forteller også at han er skuffet over seg selv over å ha gitt etter for ytre press og inkludert kvinnelige, og andre «ikke-kanoniserte» sosiologer i teoriemner hvor han selv mener at de ikke hører hjemme.

Basert på måten informantene snakker om kanon på, kan vi trekke en grov linje mellom kvinnene og mennene, hvor kvinnene i større grad befinner seg innenfor «imøtekomme» og mennene i hovedsak befinner seg innenfor «problematisere» og «verne». De kvinnelige informantene er i større grad opptatt av å få flere kvinner inn på pensum, og basert på den kvantitative analysen ser det også ut til at de i større grad oppnår dette. Både de kvinnelige og de mannlige informantene snakker om kvinnelige sosiologer som kunne vært kanonisert – hadde bare historien forløpt seg annerledes. Men der de mannlige nøyer seg med at «det kunne vært veldig annerledes» (M3) eller ikke ønsker å «drive kontrafaktisk tenkning» (M1), mener flere av de kvinnelige informantene at sentrale kvinner bør inkluderes i større grad.

Modellen tilbyr et analytisk verktøy for å forstå informantenes relasjon til kanon, og hvordan denne påvirker deres arbeid med pensum og kjønn. Den gir en tydelig forklaring på hvordan informantene tenker når de legger opp pensum i teoriemnene, og viser hvordan store kjønnede skjevheter ikke nødvendigvis er aktørens ønske om å undertrykke kvinner, men heller er et resultat av fagets rammer og tradisjoner. Modellen viser også hvordan informantene har gode intensjoner, og kun ønsker å gi studentene den beste sosiologiske utdanningen de kan få. På hvilken måte kanon hører hjemme i denne utdanningen er det noe uenighet om. Forskjellene mellom idealtypene er ikke om aktørene mener kvinner er egnede sosiologer eller ikke, men om hvordan man skal forholde seg til disiplinens tradisjoner for å på best mulig måte ivareta den sosiologiske disiplin.

Kapittel 6

Avslutning

Jeg har i denne studien studert kjønnsstrukturer i pensumlitteraturen på sosiologi i Norge. Ved bruk av «mixed methods», og gjennom intervjuer med ansatte ved sosiologi på de fire «gamle» universitetene i Norge, har jeg søkt innsikt i, og forståelse for, deres arbeidsprosesser i forbindelse med pensumutvikling, rammene de jobber innenfor og disiplinens tradisjoner. Dette har jeg gjort med utgangspunkt i problemstillingen *«hvilke kjønnsstrukturer finnes i pensumlitteraturen på sosiologi, og på hvilke måter bidrar institusjonenes strukturelle rammer og emneansvarliges faglige hensyn til reproduksjon av eksisterende kjønnsstrukturer?»*

Jeg har argumentert for at informantene har stor faglig autonomi, og at denne autonomien i pensumsammenheng utøves innenfor noen generelle faglige rammer for hva som er en god vitenskapelig tekst, og med hensyn til den sosiologiske disiplin og tradisjon. Jeg har argumentert for at de emneansvarliges forhold til kanon har stor betydning for kjønnsbalansen i pensum, og at kvinnelige emneansvarlige fremstår mer åpne for, og føler et større ansvar for, å inkludere ulike perspektiv i pensum. Jeg har også argumentert for at mannsdominansen i pensum er størst i de teoretiske emnene. Det er de valgfrie fordypningsemnene som jevner ut kjønnsbalansen og står for det meste av den kvinnelige representasjonen på sosiologipensum. Det er viktig å understreke at disse emnene utgjør en langt større andel av emnene som er tilgjengelige for studentene, men er mindre dominerende i studentenes studieløp.

Det kvantitative materialet viser store variasjoner i kjønnsbalansen på pensumlistene i de forskjellige emnene, og viser at mannlige emneansvarlige har færre kvinnelige forfattere på pensum enn kvinnelige emneansvarlige har. Jeg har i denne studien benyttet feministiske perspektiver for å forklare disse forskjellene. Både kvinnelige og mannlige sosiologer er påvirket av sitt standpunkt (Smith, 1990). Gjennom sitt kvinnelige standpunkt er de kvinnelige

emneansvarlige mer tilbøyelige til å oppdage de ujevne kjønnsmønstrene, og vil derfor trolig i større grad søke å jevne ut disse (Lorber, 2005; Nielsen m.fl., 2017). Både de kvinnelige og de mannlige emneansvarlige bidrar til homososial reproduksjon, hvor de vil kunne søke mot tekster som er innenfor deres forskningsmiljø, og kanskje også av forfattere som er lik dem selv. Dette vil føre til at kvinnelige emneansvarlige har flere kvinnelige forfattere, og mannlige emneansvarlige har flere mannlige forfattere.

Analysen har vist at kanon har en sentral rolle i pensum, noe som særlig gjelder i teoriemner, som er de emnene som har størst kjønnsforskjeller. Kanons tydelige kjønnsstruktur gjør at den sentrale litteraturen i disiplinen i stor grad er skrevet av menn, og det er dette som videreformidles til studentene. Dette er forhold som både de kvinnelige og de mannlige emneansvarlige arbeider innenfor, og det er et tankemønster de som sosiologer er sosialisert inn i (Smith, 1990). For de mannlige emneansvarlige bidrar dette til å øke kjønnsforskjellene i deres emner. For de kvinnelige emneansvarlige gjør denne strukturelle dragingen mot mannlige forfattere at deres homososiale reproduksjon blir balansert ut, og det resulterer i jevnere kjønnsbalanse på pensumlistene.

Det kvantitative datamaterialet viser at tekstene skrevet av kvinner ofte er kortere enn tekstene skrevet av menn. Dersom det er slik at mannen anses for å representere et nøytralt perspektiv (Smith, 1988), vil det være en naturlig konsekvens at hovedtekstene på pensum er skrevet av menn, mens tekster skrevet av kvinner oftere vil bli tatt med for å representere et annet perspektiv, og dermed også ofte vil være kortere. Denne forskjellen kan også bidra til å opprettholde forestillingen om mannen som nøytral, og sosiologien vil beholde en maskulin stemme. Kvinners standpunkt vil bli inkludert, men det vil bli presentert som nettopp det, et standpunkt, og ikke som generell sosiologi (Lorber, 2005).

Analysen har vist at sosial teori er et mannstungt felt. Teoriemnene er de emnene med størst mannsdominans, og informantene snakker om utfordringene ved å få flere kvinner inn på disse emnene. Ifølge informantene er dette i stor grad et resultat av sosiologiens organisering og tradisjon, og det bærer preg av at sosiologien i lang tid har vært mannsdominert. Foreleseres forhold til kanon kan påvirke hvordan de forholder seg til pensum i sosiologi, særlig i teoriemner. For å bedre forstå informantenes relasjon til kanon, og hvordan denne påvirker deres pedagogiske tilnærming til teoriemnene, har jeg utviklet en modell med fire idealtyper. Idealtypene har gitt innsikt i hvordan aktørene tenker og forholder seg til kanon. Modellen gjør det lettere å forstå hvor aktøren kommer fra, og hvordan dens standpunkt former pedagogiske

valg. Modellen gjør det tydelig at mannlig overvekt, særlig på teoriemnene, ikke dreier seg om bevisst undertrykking av kvinner, men om tradisjoner og strukturer i disiplinen, og om forelesernes ulike holdninger og forhold til disse tradisjonene.

Alle informantene uttrykker et ønske om å gi studentene det beste faglige tilbudet de kan, og de er opptatte av at studentene skal bli gode sosiologer. Det er også stor enighet om at pensum er et viktig verktøy for dette, og det å utvikle gode pensumlister er derfor noe samtlige er opptatt av. Det ligger mye makt i en pensumliste, og gjennom å bestemme hva studentene skal lese legger man på mange måter føringer for hva fremtidens sosiologer skal interessere seg for. Det er derfor viktig at pensumarbeidet er gjennomtenkt, og at emneansvarlige har den tiden og de ressursene de trenger for å utvikle et produkt som er til studentenes beste. Det vil også gagne disiplinen å aktivt søke mer kunnskap om hva studentene blir bedt om å lese, og hva de faktisk leser. Dette vil kunne ha stor betydning for fremtidens sosiologi.

6.1 Videre forskning

Det kvantitative datamaterialet som er brukt i studien er rikt, og dekker store områder som denne studien ikke har tatt for seg. Det vil derfor kunne være interessant å gå dypere inn i det kvantitative materialet for å få mer kunnskap om, og i enda større grad oppnå en helhetlig forståelse for tendenser i sosiologipensum, både knyttet til kjønnsstrukturer og andre temaer. Det vil også være interessant å studere fenomenet fra studentenes perspektiv. Å undersøke hvordan studentene forholder seg til pensumlistene, og hvordan tekstene formidles til studentene vil kunne gi bedre forståelse for det teoretiske hierarkiet i sosiologien. Oppfatter studentene noen av pensumtekstene som viktigere enn andre, og er det i så fall noen kjønnsmønstre i dette «hierarkiet»?

Studien viser at tekster skrevet av kvinnelige forfattere oftere er kortere enn tekster skrevet av menn, og at bøkene oftest er skrevet av menn. I denne sammenheng kan bedre forståelse for hvilke tekster som leses, og hvordan kvinnelige og mannlige sosiologer brukes på forskjellige måter, være nyttig. Å undersøke om det faktisk er slik at kvinnelige sosiologer i stor grad brukes for å kritisere, eller som et «annet perspektiv» til den generelle mannlige sosiologien vil gi bedre forståelse for kvinners posisjon i disiplinen.

Referanser

- Adler, Paul, Davis, Gerald F. & Zald, Mayer N. (2009). *Sociological Classics and the Canon in the Study of Organizations*. I: Oxford University Press.
- Alatas, Syed Farid & Sinha, Vineeta. (2017). *Sociological Theory Beyond the Canon*. London: Palgrave Macmillan.
- Atkinson, Paul. (2015). *For Ethnography*. London: Sage.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas. (2000). *Den samfunnsskapede virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bijker, Wiebe E. & Pinch, Trevor. (2012). The Social Construction of Facts and Artifacts: Or How the Sociology of Science and the Sociology of Technology Might Benefit Each Other. I Wiebe E. Bijker, Thomas P. Hughes & Trevor Pinch (Red.), *The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology*. Cambridge: The MIT Press.
- Brox, Ottar. (2015). Hva skal vi med klassikerne? *Sosiologen.no*.
- Burawoy, Michael. (2010). Introduction to Classical Social Theory [Syllabus]. University of California, Berkeley.
- Connell, R. W. (1997). Why Is Classical Theory Classical? *American Journal of Sociology*, 102(6), 1511-1557. DOI: 10.1086/231125
- Creswell, John W. (2014). *Research Design - Qualitative, Quantitative & Mixed Methods Approaches*. Los Angeles: Sage.
- Daniels, Arlene Kaplan. (1975). Feminist Perspectives in Sociological Research. I Marcia Millman & Rosabeth Moss Kanter (Red.), *Another Voice: Feminist Perspectives on Social Life and Social Science*. New York: Anchor Books.
- DBH. (2019). Årsverk tilsatte. I. Bergen: NSD.
- Dressel, Paula, Hartfield, Pernadette Weston & Gooley, Ruby L. (1994). The Dynamics of Homosocial Reproduction in Academic Institutions. *Journal of Gender & the Law*, 2(37), 37-62.
- Finlay, Linda. (2002). 'Outing' the researcher: the provenance, process, and practice of reflexivity. *Qualitative Health Research*, 12(4), 531-545.
- Furberg, Kristoffer. (2019, 8. oktober). Ansatte krever grep mot dårlig kjønnsbalanse. *Universitetsavisa*.
- Furseth, Inger. (2015). Sosiologiens klassikere - et emne i endring. *Sosiologen.no*.
- Hall, Elaine J. (1988). One Week for Women? The Structure of Inclusion of Gender Issues in Introductory Textbooks. *Teaching Sociology*, 16(4), 431-442. DOI: 10.2307/1318158

-
- Harvey, Laura. (2011). Intimate reflections: private diaries in wualitative research. *Qualitative Research*, 11(6), 664-682.
- Hjelseth, Arve. (2019). Universitet, stat og marked: Refleksjoner om det autonome universitet. I Aksel Tjora (Red.), *Universitetskamp*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Johannessen, Asbjørn, Tuft, Per Arne & Kristoffersen, Line. (2004). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Kanter, Rosabeth Moss. (1993). *Men and Women of the Corporation*. New York: BasicBooks.
- Kvande, Elin & Rasmussen, Bente. (1993). *Nye kvinneliv: Kvinner i menns organisasjoner*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Lillebø, Sandra. (2011, 29. januar). Sosiologene lader kanonen. *Klassekampen*, del Kultur og medier.
- Lorber, Judith. (2005). *Gender Inequality* (3. utg.). Los Angeles, California: Roxbury Publishing Company.
- Matthewman, Steve. (2011). *Technology & Social Theory*. Baskingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mouzelis, Nicos. (1997). In Defence of the Sociological Canon: A Reply to David Parker. *The Sociological Review*, 45(2), 244-253. DOI: 10.1111/1467-954X.00063
- Nielsen, Mathias Wullum, Andersen, Jens Peter, Schiebinger, Londa & Schneider, Jesper W. (2017). One and a half million medical papers reveal a link between author gender and attention to gender and sex analysis. *Nature Human Behaviour*, 1(11), 791-796. DOI: 10.1038/s41562-017-0235-x
- Parker, David. (1997). Viewpoint: Why Bother with Durkheim? Teaching Sociology in the 1990s. *The Sociological Review*, 45(1), 122-146. DOI: 10.1111/1467-954X.00057
- Persson, Mats. (2019). Markedsrettede fusjoner i høyere utdanning. I Aksel Tjora (Red.), *Universitetskamp*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Postholm, May Britt & Jacobsen, Dag Ingvar. (2018). *Forskningsmetode for masterstudenter i lærerrutdanningen*. (1. utg.). Oslo: Cappelen Damm.
- Rasmussen, Bente. (2017). Jakten på eksellens - en trussel mot forskningsfriheten i akademien. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 58(4), 426-435.
- Rasmussen, Bente. (2019). To skritt frem og ett tilbake? I Aksel Tjora (Red.), *Universitetskamp*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Rye, Johan Fredrik. (2015). Hvordan gjøre klassikerne relevante? *Sosiologen.no*.
- Rygh, Andrea Csaszni. (2015). Men(n!), hvor er kvinnene, samtiden og mangfoldet? *Sosiologen.no*.

- Schneickert, Christian, Lenger, Alexander, Steckermeier, Leonie C. & Rieder, Tobias. (2019). The Sociological Canon, Relations between Theories and Methods, and a Latent Political Structure: Findings from a Survey of Sociology Students in Germany and Consequences for Teaching. *Teaching Sociology*, 47(4), 339-349. DOI: 10.1177/0092055X19865301
- Skog, Ole-Jørgen. (2015). *Å forklare sosiale fenomen: En regresjonsbasert tilnærming* (bd. 2). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Smith, Dorothy E. (1988). *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*. Milton Keynes: Open University Press.
- Smith, Dorothy E. (1990). *The Conceptual Practices of Power: A Feminist Sociology of Knowledge*. Boston: Northeastern University Press.
- Stacey, Judith & Thorne, Barrie. (1985). The Missing Feminist Revolution in Sociology. *Social Problems*, 32(4), 301-316. DOI: 10.2307/800754
- Teigen, Mari. (2014). Kjønnssdeling på langs. I Lisa Reisel & Mari Teigen (Red.), *Kjønnssdeling og etniske skiller på arbeidsmarkedet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Thagaard, Tove. (2013). *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tjora, Aksel. (2010). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (bd. 2). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Ulvestad, Jorun. (2016). Myter i omløp - Det annet kjønn i academia. *Uniped*, 39(1), 24-36. DOI: 10.18261/1893-8981
- Widerberg, Karin. (1995). *Kunnskapens kjønn: Minner, refleksjoner og teori*. Oslo: Pax Forlag.
- Widerberg, Karin. (2007). Institusjonell etnografi - en ny mulighet for kvalitativ forskning? *Sosiologi i dag*, 2(37), 7-28.

Vedlegg

Vedlegg 1: NSDs vurdering

NSD NORSK SENTER FOR FORSKNINGSDATA

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Kjønnsstrukturer i pensumlitteraturen

Referansenummer

108935

Registrert

10.01.2020 av Rebekka Sofie Sætre Aarskog - rsaarsko@stud.ntnu.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet NTNU / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) / Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Johan Fredrik Rye, johan.fredrik.rye@ntnu.no, tlf: 99273088

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Rebekka Sofie Sætre Aarskog, rebekka.aarskog@gmail.com, tlf: 46416013

Prosjektperiode

06.01.2020 - 31.07.2020

Status

14.01.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

14.01.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet

14.01.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 31.08.2020.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettfærdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

Onedrive er databehandler i prosjektet. NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Henrik Netland Svensen
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeskjema til informantene

Vil du delta i forskningsprosjektet ”Kjønnsstrukturer i pensumlitteraturen”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å få bedre innsikt i og forståelse for kjønnsstrukturer i pensumlitteraturen på sosiologistudiet. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Prosjektet er en masteroppgave i sosiologi, hvor formålet er å få bedre forståelse for kjønnsstrukturer i sosiologistudiet gjennom å studere pensumlitteraturen. Ved å studere pensumliste ved sosiologistudiet ved flere norske universiteter og høyskoler, og gjennom intervju med ansatte som har ansvar for utvikling av pensumliste er målet å oppnå en dypere forståelse for strukturene som påvirker utvelgelsesprosessen. Jeg vil analysere problemstillingen «*Hvilke kjønnsstrukturer finnes i pensumlitteraturen på sosiologi, og hvilke institusjonelle strukturer bidrar til å forsterke og reproducere de aktuelle kjønnsstrukturene?*»

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg søker informanter som har erfaring med og aktivt arbeider med pensum i høyere utdanning. Jeg ønsker å forstå praksis ved forskjellige universiteter og høyskoler, og ønsker derfor et utvalg som representerer sosiologistudier forskjellige steder i landet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du deltar på et personlig intervju. Det vil ta deg ca. 60 minutter. Intervjuet vil være semistrukturert, hvor du vil få spørsmål knyttet til din egen praksis, institusjonelle rammer og dine erfaringer og tanker om arbeid med pensumlitteratur i sosiologi. Du vil også få rom til å fortelle om saker som eventuelt engasjerer deg knyttet til kjønnsstrukturer i pensumlitteratur. Det vil bli gjort lydopptak av intervjuet, og opptaket vil transkriberes og lagres digitalt på en passordbeskyttet PC.

I tillegg vil jeg samle inn pensumliste fra en rekke sosiologiemner i Norge, og studere kjønnsstrukturene i disse. Ditt/dine emner vil inngå i denne oversikten.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil bare bruke opplysningene om deg til formålene jeg har fortalt om i dette skrivet. Jeg behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. I tillegg til meg vil det kun være min veileder, Johan Fredrik Rye, som har tilgang på dine opplysninger. Navnet og kontaktopplysningene dine vil jeg erstatte med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data. Jeg vil lagre datamaterialet på en passordbeskyttet PC i et passordbeskyttet dokument.

Du vil anonymiseres, og på denne måten ikke være gjenkjennelig i oppgaven.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 6. juni. Etter dette vil personopplysningene og lydopptaket bli lagret til masteroppgaven er muntlig forsvart og vurdert. Etter dette vil alle personopplysninger og lydopptaket bli slettet.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir meg rett til å behandle personopplysninger om deg?

Jeg behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra NTNU har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- NTNU ved Rebekka Aarskog på tlf. 46416013 eller e-post rebekka.aarskog@gmail.com eller masterveileder Johan Fredrik Rye på e-post: johan.fredrik.rye@ntnu.no.
- Vårt personvernombud: Thomas Helgesen
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Johan Fredrik Rye
Prosjektansvarlig
(Veileder)

Rebekka Aarskog
Student

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet kjønnsstrukturer i pensumlitteraturen, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- at det tas lydopptak av intervjuet
- at pensumlister fra emner jeg har ansvar for knyttes til mitt intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 31. juli 2020.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Intervjuguide

Før vi starter intervjuet vil jeg informere deg om dine rettigheter, og hva prosjektets formål er. Jeg vil også be deg om å signere samtykkeskjemaet. *Vis til infoskriv og samtykkeskjema.*

Takk for at du tar deg tid til å intervjues om dine erfaringer og tanker om arbeid med pensumlitteratur i høyere utdanning. Intervjuet vil vare ca. 60 min. Du kan avbryte intervjuet når som helst, dersom du ønsker dette. Dersom du samtykker til det vil det bli tatt lydopptak. Dette opptaket starter når samtykkeskjemaet er signert.

Det er ønskelig at eventuelle tredjepersoner holdes anonyme gjennom hele intervjuet.

Oppvarmingsspørsmål

- Kan du fortelle litt om deg selv? (alder, utdanning, yrke, osv.)
- I hvor mange emner har du ansvar for utarbeidelse av pensum dette semesteret?
- Omtrent hvor mange studenter har du?
- Hvilken type emner underviser/har du ansvar for? (teori, metode, anvendt sosiologi, osv)
- Hvor lenge har du jobbet med utarbeidelse av pensumlister?
- Hvilket forhold hadde du selv til pensumlitteraturen da du studerte?

Egen arbeidsprosess

- Hvordan går du frem når du utvikler pensumlister for de enkelte emnene?
- Hvilke kriterier stiller du til forfatterne og artiklene/bøkene når du skal velge pensum?
- Hvor ofte oppdaterer du pensumlistene?
- Hva mener du utgjør en god pensumliste?

Institusjonelle strukturer

- Hvem har ansvar for utvikling av pensumlister ved din arbeidsplass?
- Hvilke rutiner har din arbeidsplass for utarbeidelse, deling og arkivering av pensumlister?
- På hvilken måte arbeider din arbeidsplass for at pensumlistene skal bidra til et studietilbud av høy kvalitet? – finnes det noen form for kvalitetssikring?
 - Hvordan sikrer dere at dette tilbudet er like godt for alle studentene som tar emnet?
- På hvilken måte opplever du at strukturene i din arbeidsplass begrenser/tilrettelegger for ditt arbeid med pensum?

- Hva trenger du av din arbeidsgiver for å kunne tilby gode pensumlister til dine studenter?

Tanker og holdninger knyttet til kjønnsstrukturer i pensum

- Har du noen tanker om kjønnsbalanse i pensumlitteraturen? I så fall, hva er dine tanker om dette?
 - Opplever du at pensum er balansert?
 - Opplever du at kjønnsbalanse og kjønnsstrukturer i pensum er noe dine kollegaer og din arbeidsplass er opptatt av?
 - Hva mener du selv: burde det være en jevn (50/50) fordeling av kjønnene på pensum?
 - Hvorfor/hvorfor ikke?
 - Hvis ikke: Hva mener du er en god fordeling?
 - Hva tenker du kan være ulempene ved å ikke ha jevn kjønnsfordeling?
 - Hva kan være fordelene?
 - Hva tenker du kan være ulempene ved å etterstrebe jevn kjønnsfordeling?
 - Hva er fordelene?
- Hvordan opplever du at studentene forholder seg til kjønn og pensum?
- Gjennom din karriere, ser du noen forandringer i arbeidet med pensum?
 - Har det vært noen forandringer knyttet til kjønnsstrukturer i pensum?
Avsluttende spørsmål
- Hva er det viktigste for deg når du velger ut pensum?
- Hva er verdien av gode pensumlister?
- Er det noe du mener er viktig å si eller ta i betraktning som ikke har kommet frem i dette intervjuet?

Takk for at du stilte opp og tok deg tid til å bli intervjuet. Dersom du skulle ha spørsmål eller kommer på noe mer du ønsker å si i etterkant av intervjuet kan du kontakte meg på mail eller telefon. Kontaktinfo finner du på samtykkeskjemaet som du har fått en kopi av.

Vedlegg 4: Tabeller over kvantitativt datamateriale *

	Forfattere					
	Kvinnelig forfatter		Mannlig forfatter		Alle	
	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel av totalt antall forfattere
Totalt						
	1154	42%	1793	58%	2947	100%
Universitet						
NTNU	378	42%	529	58%	907	31%
UiO	365	33%	735	67%	1100	37%
UiB	222	43%	292	57%	514	17%
UiT	189	44%	237	55%	426	14%
Kjønn på emneansvarlig						
Kvinne	532	51%	520	49%	1052	36%
Mann	523	34%	1016	66%	1539	52%
Blandet	99	28%	257	72%	356	12%
	Tekster					
	Kvinnelig forfatter		Mannlig forfatter		Alle	
	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel av totalt antall caser
Totalt						
	815	46%	1236	70%	1762	100%
Universitet						
NTNU	238	53%	325	72%	453	26%
UiO	283	39%	534	73%	727	41%
UiB	166	51%	199	61%	325	18%
UiT	128	50%	178	69%	257	15%
Kjønn på emneansvarlig						
Kvinne	400	57%	407	58%	707	40%
Mann	334	41%	638	78%	818	46%
Blandet	81	34%	191	81%	237	13%

Referanser

	Sider					
	Kvinnelig forfatter		Mannlig forfatter		Alle	
	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel av totalt antall sider
Totalt						
	31359	33%	64754	67%	96113	100%
Universitet						
NTNU	8729	35%	19376	78%	24700	30%
UiO	8495	35%	18397	76%	24052	29%
UiB	7181	37%	14425	75%	19165	23%
UiT	6954	45%	12556	82%	15303	18%
Kjønn på emneansvarlig						
Kvinne	15669	50%	21005	67%	31523	38%
Mann	12398	31%	33052	84%	39510	47%
Blandet	3292	27%	10697	88%	12187	15%

	Tekster					
	Kvinnelig forfatter		Mannlig forfatter		Alle	
	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel av totalt antall caser
Tekstformat						
Bok	60	26%	192	83%	231	13%
Redigert verk	14	61%	15	65%	23	1%
Bokkapittel	28	19%	124	86%	144	8%
Kapittel i redigert verk	232	45%	341	66%	518	29%
Tidsskriftartikkel	449	57%	513	65%	788	44%
Annet	31	55%	46	82%	56	3%
Ikke-akademisk tekst	0	0%	5	100%	5	0%

Kurstype	Tekster					
	Kvinnelig forfatter		Mannlig forfatter		Alle	
	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel av totalt antall caser
Teori	76	26%	235	79%	296	17%
Metode	70	40%	122	70%	174	10%
Fordypningsemne	669	51%	879	67%	1307	74%

Kurstype	Forfattere					
	Kvinnelig forfatter		Mannlig forfatter		Alle	
	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel av totalt antall forfattere
Teori	96	26%	271	74%	367	12%
Metode	85	35%	158	65%	243	8%
Fordypningsemne	973	42%	1369	58%	2342	79%

Kurstype	Sider					
	Kvinnelig forfatter		Mannlig forfatter		Alle	
	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel av totalt antall sider
Teori	3173	18%	15753	90%	17526	21%
Metode	5357	32%	13472	81%	16636	20%
Fordypningsemne	22829	47%	35529	72%	49058	59%

* Enkelte pensumtekster har både kvinnelig og mannlig forfatter, og den totale prosentandelen dersom man legger sammen «kvinnelig forfatter» og «mannlig forfatter» vil derfor kunne gå over 100% på måleenhetene «sider» og «tekster».

